

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาทบทวนเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่อง
ข่ายใยชีวิตของชุมชน : กรณีศึกษา แบบแผนของสัมพันธ์ภาพที่เอื้อต่อการพัฒนาเครือข่ายองค์กร
ชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง แบ่งการนำเสนอออกเป็น 4 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ทฤษฎีข่ายใยชีวิต (Web of Life Theory)

ส่วนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน

ส่วนที่ 3 แนวคิดในการวิเคราะห์เครือข่ายองค์กรชุมชน

ส่วนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีข่ายใยชีวิต (Web of Life Theory)

ออร์ศรี งามวิทยาพงศ์ ได้แปลและสรุปเกี่ยวกับทฤษฎีข่ายใยชีวิต จาก Capra , Fritjof .
The Web of Life. London. Flamingo :1996 ไว้ในบทความชื่อ พัฒนาการทางความคิดของฟริตจ็อฟ
คราปรั้า จากตำแหน่งฟิสิกส์สู่ทฤษฎีข่ายใยชีวิต ไว้ดังนี้

1. ความเป็นมาของทฤษฎี

ฟริตจ็อฟ คราปรั้า เป็นชาวออสเตรเลีย จบการศึกษาปริญญาเอกด้านทฤษฎีฟิสิกส์จาก
มหาวิทยาลัยเวียนนา ประเทศออสเตรเลีย เป็นผู้คิดทฤษฎีข่ายใยชีวิต (Web of Life Theory) (Capra ,
Fritjof . The Web of Life. London : Flamingo , 1996) โดยพัฒนาทฤษฎี ด้วยการศึกษาทฤษฎี
จำนวนมากในทางวิทยาศาสตร์และอื่น ๆ อาทิ แนวคิดของกลุ่มนิเวศแนวลึก (Deep Ecology) ที่เชื่อ
ว่ามนุษย์เป็นองค์ประกอบหนึ่งในระบบความสัมพันธ์ของนิเวศ มิได้เป็นศูนย์กลางของโลก
(Anthropocentric) ตามความเชื่อเดิม ทฤษฎีกายา (Gaia Theory) ของจอห์น เลิฟล็อก ที่เชื่อว่าโลก
เป็นหน่วยชีวิต มิได้เป็นเพียงวัตถุ ทฤษฎีคณิตศาสตร์ของความซับซ้อน (The Mathematics of
Complexity) โดยเฉพาะการศึกษาทฤษฎีระบบ (Systems Theory) ในยุคคลาสสิกของลูควิก ฟอน
แบลัน โทโรปี นักชีววิทยาผู้ริเริ่มความคิดว่าระบบเป็นองค์รวมและเป็นระบบเปิด (Open System)
ทฤษฎีไซเบอร์เนติกส์ (Cybernetics) ที่ค้นพบวงจรป้อนกลับ (Feedback Loops) ทฤษฎีชานติเอโก
ว่าด้วยพุทธิภาวะ (The Santiago Theory of Cognition) ทฤษฎีไร้ระเบียบ (Chaos Theory) เป็นต้น
และเมื่อรวมกับความรู้ความเข้าใจในกระบวนการทัศน์ของศาสนธรรมตะวันออก ได้สังเคราะห์แนวคิด

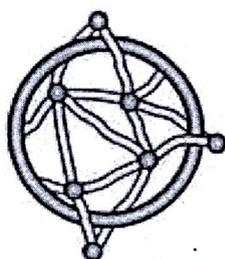
ทฤษฎีต่างๆ ดังกล่าว เป็นทฤษฎีที่เรียกว่า "ข่ายใยแห่งชีวิต" หรือ The Web of Life(1996) หรือ ทฤษฎีของระบบชีวิต (The Theory of Living System)

หัวใจหรือความคิดหลักของทฤษฎีข่ายใยแห่งชีวิต คือ ชีวิตทั้งหลายในระดับต่าง ๆ ล้วนดำรงอยู่อย่างเป็นระบบ ในลักษณะของระบบชีวิตที่โยงใยอยู่ด้วยกันเป็นข่ายใย โดยที่ระบบนิเวศเป็นระบบที่ใหญ่และสำคัญมากที่สุด เชื่อว่า การเข้าถึงความจริงในระบบนิเวศ จะทำให้เข้าใจในระบบชีวิตทั้งหลายด้วย เนื่องจากเชื่อว่าการจัดระบบองค์กรของระบบนิเวศ คือหลักการจัดองค์กรของระบบชีวิตทุกระบบ มนุษย์ในฐานะระบบชีวิตหนึ่งของระบบใหญ่ จึงต้องจัดแบบแผนชีวิต ระเบียบสังคมให้สอดคล้องกับแบบแผนของระบบนิเวศ ซึ่งการกล่าวถึงระบบนิเวศก็คือการกล่าวถึง "ชุมชน"

วิกฤตการณ์ทั้งหลายในสังคมมนุษย์เกิดจากกระบวนการวนทัศน์ การจัดการ ที่ขัดแย้งกับระบบใหญ่ที่ตนเองเชื่อมโยงอยู่ ปัญหาทั้งหลายจึงไม่อาจแก้ไขหรือคลี่คลายอย่างยั่งยืนได้ หากมนุษย์ไม่ทำความเข้าใจและจัดแบบแผนของระบบมนุษย์ทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็ระบบชีวิตของปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร สังคมโดยรวมให้สอดคล้องโยงใยกับระบบใหญ่หรือระบบนิเวศ เขาเชื่อว่าทฤษฎีข่ายใยชีวิตจะนำไปสู่ระบบคิด วิธีคิดแบบใหม่ ที่จะเปลี่ยนกระบวนการวนทัศน์และแก้ไขวิกฤตการณ์ทั้งหลาย ตลอดจนนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้จริง คือ การคิดเชิงระบบ (Systems Thinking) ซึ่งเขาเชื่อว่าการเรียนรู้อย่างรอบรู้ในระบบนิเวศ(Ecoliteracy) จะทำให้เกิดการคิดอย่างเป็นระบบได้ ในทางกลับกันการเรียนรู้จากระบบชีวิต หรือชุมชนของตนเอง ก็เป็นหนทางที่ทำให้เกิดระบบคิดอย่างเป็นระบบได้ด้วยเช่นกัน ความเข้าใจในกฎของระบบนิเวศ (Principle of Ecology) จึงมีความสำคัญและเป็นพื้นฐานของการเข้าใจระบบชีวิตในระดับอื่น ๆ ทั้งหมด

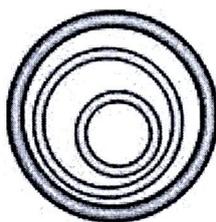
2. กฎของระบบนิเวศ (Principles of Ecology)

กฎของระบบนิเวศ มีลักษณะดังนี้ คือ



2.1 เป็นเครือข่าย (Networks) สมาชิกของระบบหรือชุมชนทั้งหมด ติดต่อเชื่อมโยงกัน และกัน (Interconnected) เป็นเครือข่ายอันกว้างใหญ่ไพศาล ประณีตซับซ้อน ในลักษณะของ

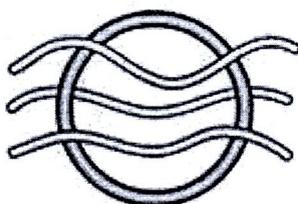
ความสัมพันธ์แห่งข่ายใยชีวิต (The Web of Life) คุณสมบัติของระบบชีวิต กำหนดจากระบบความสัมพันธ์แบบนี้



2.2 เป็นระบบซับซ้อน (Nested Systems) ระบบของธรรมชาติทั้งหมด มีโครงสร้างของระบบซ้อนระบบ ที่หลากหลายระดับรวมอยู่ด้วยกันอย่างเป็นบูรณาการ (integrated) หรือองค์รวมเดียว เป็นระบบย่อยอิสระที่สัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นส่วนหนึ่งของระบบที่ใหญ่กว่าด้วย



2.3 เป็นวัฏ (Cycles) การปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ระหว่างสมาชิก เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนพลังงาน ทรัพยากรในวงจรที่ต่อเนื่องหมุนเวียน วงจรจะผ่านกันไปมา กับวงจรที่ใหญ่กว่าในระบบนิเวศ



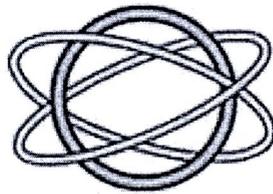
2.4 เป็นระบบเลื่อนไหล (Flows) ระบบชีวิตทั้งหมดเป็นระบบเปิด ซึ่งต้องการการหล่อเลี้ยงอย่างต่อเนื่องของพลังงาน และทรัพยากรเพื่อความอยู่รอด พลังงานแสงอาทิตย์คือพลังสร้างชีวิตและขับเคลื่อนวงจรของนิเวศทั้งหมด



สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
ห้องสมุดวิจัย
วันที่..... 1.1.0.๓ 2555.....
เลขทะเบียน..... 248568.....
เลขเรียกหนังสือ.....



2.5 การพัฒนา (Development) ชีวิตมีการพัฒนาและการเรียนรู้ เพื่อวิวัฒนาการทั้งในระดับปัจเจก และในระดับวงศ์ (species) มีการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในการสร้างสรรค์และการดัดแปลงกัน และกันของหน่วยชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่มีวิวัฒนาการร่วมกัน



2.6 สมดุลอย่างพลวัต (Dynamic Balance) ทุกวงจรในระบบนิเวศมีวงจรป้อนกลับ (Feedback Loops) ซึ่งทำให้ระบบสามารถควบคุมและจัดการกับตนเองได้ และรักษาสภาพสมดุลอย่างเป็นพลวัต (Dynamic) จากการแกว่งไหวอย่างต่อเนื่อง

3. ความคิดหลักของทฤษฎีข่ายใยชีวิต

การเข้าใจกฎแห่งระบบนิเวศหรือกฎธรรมชาตินี้ แม้จะมีความสำคัญแต่สิ่งที่สำคัญมากกว่า คือการเข้าใจระบบนิเวศว่าจัดการตนเองอย่างไร ความสำคัญของการทำความเข้าใจกับแบบแผนของการจัดการ หรือ Pattern of Organization มากกว่าพยายามจดจำข้อหรือลำดับของกฎธรรมชาติ เพราะเมื่อใดที่เรากล่าวถึงกฎธรรมชาติ เป็นการยากที่จะระบุว่ามันเริ่มต้นที่ข้อใด จากไหนไปไหน เนื่องจากทั้งหมดเป็นองค์รวมเดียวกัน ต้องทำความเข้าใจไปพร้อมกันทั้งหมดในเวลาเดียวกัน ไม่สามารถจะแยกเป็นส่วน ๆ

ในการสร้างกรอบทฤษฎีเพื่อการศึกษาาระบบชีวิตระดับต่างๆ (มนุษย์ ครอบครั้ว ชุมชน สังคม) และทำความเข้าใจวิกฤตของระบบชีวิตทั้งหลายจากแบบจำลองของระบบนิเวศ ซึ่งแบบจำลองนี้ก็คือ ข่ายใยชีวิต หรือ Web of life ที่มีความคิดหลัก (Main Idea / Key Concept) ในคำหลัก (Key Word) คือสัมพันธ์ภาพ (Relationship) เครือข่าย (Network) แบบแผน (Pattern) โครงสร้างกระจาย (Dissipative Structure) กระบวนการ (Process) วงจรป้อนกลับ (Feedback Loop)

การจัดการตนเอง (Self Organization) การเรียนรู้และการสร้างสรรค์ (Learning and Creativity) โดยที่คำทั้งหมดเหล่านี้เป็นองค์รวมของคุณสมบัติหรือคุณลักษณะของระบบชีวิตทุกระดับ เป็นคุณสมบัติและลักษณะที่เชื่อมโยงอิงกันและกัน หมายความว่าคุณสมบัติจะดำรงอยู่ต่อเมื่อรวมกันอยู่เป็นองค์รวม ดังนั้น การแยกส่วนออกไปเท่ากับเป็นการทำลายคุณสมบัตินั้นด้วย หรือการนำส่วนย่อยมารวมกันก็ไม่อาจเกิดคุณสมบัติเหมือนองค์รวมได้เช่นกัน

ความคิดหลัก (Main Idea / Key Concept)

3.1 สัมพันธภาพ (Relationship) สัมพันธภาพหรือความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน คือคุณแง่สำคัญของระบบชีวิต ระบบนิเวศช่วยให้เราเข้าใจสัมพันธภาพของระบบชีวิตทั้งหลายว่า

1) มีสัมพันธภาพระหว่างองค์ประกอบย่อย ๆ ทั้งหมดที่อยู่ภายในระบบใดระบบหนึ่ง

2) มีสัมพันธภาพระหว่างระบบนั้นและระบบใหญ่กว่าที่แวดล้อมอยู่ ก็คือสัมพันธภาพระหว่างตัวระบบกับสิ่งแวดล้อม คือสิ่งที่หมายถึงคำว่าบริบทหรือ "Context"

3.2 เครือข่าย (Network) บริบทจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ และการถักทอเข้าด้วยกันนี้เอง ทำให้เกิดความสัมพันธ์แบบ “เครือข่าย” ที่เชื่อมโยงระบบต่างๆ ทั้งหลายเข้าด้วยกันทั้งหมด สัมพันธภาพแบบเครือข่ายจึงเป็นหัวใจสำคัญของทฤษฎีข่ายใยชีวิต เพราะเป็นความสัมพันธ์ที่มีได้เป็นเส้นตรง (Nonlinear) หากแต่เป็นสัมพันธภาพที่ไปในทุกทิศทาง เอื้อให้เกิดการเวียนกลับ การเรียนรู้ และการพัฒนาขึ้น

3.3 แบบแผน (Pattern) การจัดรูปของสัมพันธภาพที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ ทำให้เกิดแบบแผน (Pattern) คือการจัดรูปของสัมพันธภาพระหว่าง องค์ประกอบของระบบทั้งหลาย และ ระหว่างระบบในระดับต่างๆ กันด้วย ซึ่งแบบแผนดังกล่าว มีทั้งส่วนที่เป็น โครงสร้างทางวัตถุที่เห็นได้ทางกายภาพ แต่แบบแผนเป็นมากกว่าโครงสร้างทางวัตถุ (Material Embodiment) คือมีส่วนของสัมพันธภาพระหว่างรูปธรรม นามธรรมด้วย ดังนั้น ทั้งโครงสร้างและแบบแผนจึงเป็นสิ่งเดียวกัน เนื่องจากแบบแผนการจัดองค์กรจะปรากฏได้เมื่ออยู่ในส่วนประกอบของโครงสร้างทางกายภาพ

3.4 โครงสร้างกระจาย (Dissipative Structure) ในทฤษฎีข่ายใยชีวิต ให้ความเข้าใจใหม่ในเรื่องของโครงสร้างของระบบชีวิตว่าเป็น "โครงสร้างกระจาย" (Dissipative Structures) ที่มีลักษณะเอื้อต่อการเลื่อนไหลของความสัมพันธ์กับระบบอื่น ในขณะที่รักษาสมดุลของระบบตนเองไว้ด้วย พร้อมกันนั้น หากมีการเลื่อนไหลของพลังงานหรือสสารเกิดขึ้นในระดับมากจนกระทั่งถึงจุดที่ไร้เสถียรภาพ โครงสร้างจะแปรตัวเป็นโครงสร้างใหม่ แบบแผนใหม่ ที่สลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น มีสภาพ ระเบียบ และพฤติกรรมใหม่ที่แตกต่างจากคุณสมบัติเดิม ที่เรียกว่า

เป็นการบังเกิด (Emergence) หรือเป็น "การสร้างสรรค์" (Creativity) ของระบบชีวิต เป็นการจัดองค์กรด้วยตนเองของระบบชีวิต ที่ทำให้มีการพัฒนา การเรียนรู้และวิวัฒนาการ

3.5 กระบวนการ (Process) จากระบบชีวิตมีการเคลื่อนไหว แปรเปลี่ยนตลอดเวลา จึงมีลักษณะ "กระบวนการ" (Process) ดังนั้น โครงสร้าง แบบแผน และกระบวนการ จึงแยกกันไม่ออกจากผลการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ของ "ทฤษฎีซานติเอโกว่าด้วยพุทธิภาวะ" (The Santiago Theory of Cognition) ช่วยทำให้เกิดความเข้าใจในเรื่องจิตของระบบชีวิตด้วย โดยทฤษฎีดังกล่าวพบว่ากระบวนการของการรู้ เป็นสิ่งเดียวกับกระบวนการของระบบชีวิต มีความเกี่ยวข้องกับการสร้างตนเอง การรักษาไว้ซึ่งเครือข่ายของระบบชีวิต และรวมการรับรู้ (Perception) อารมณ์ ความรู้สึก (Emotion) และพฤติกรรม (Behavior) ด้วย พุทธิภาวะ จึงมิได้เกิดจากสมองและระบบประสาทเพียงเท่านั้น

3.6 วงจรป้อนกลับ (Feedback Loop) ระบบชีวิตมีกระบวนการที่เคลื่อนไหวเป็นวงจร หรือวัฏ มีวงจรป้อนกลับ (Feedback Loops) อยู่ในเครือข่าย แบบแผน โครงสร้าง ทำให้เกิดการจัดการด้วยตนเอง (Self Organization) และควบคุมตนเอง (Self Regulation) ได้ ระบบจึงพัฒนาได้เองด้วย อย่างไรก็ตาม การที่ทุกส่วนเป็นเรื่องของสัมพันธ์ภาพโดยรวม การจัดการด้วยตนเองจึงมิได้หมายถึงความอิสระอย่างสิ้นเชิงหรือสมบูรณ์ แต่หมายถึงการจัดการด้วยตนเองเกิดขึ้นได้ เพราะสัมพันธ์ภาพที่มีรวมเป็นองค์รวมกับองค์ประกอบอื่นภายในระบบเอง และกับระบบอื่นทั้งหมด ระบบทั้งหลายจึงเป็นระบบเปิด (Open Systems) และการที่ระบบสามารถจัดการตนเองได้ ระบบจึงมีประสบการณ์ที่ว่าเป็นการเรียนรู้ที่สะสมจากประสบการณ์ในระบบชีวิต ทำให้เกิดการ พัฒนา (Development) ขึ้นด้วย และความสัมพันธ์แบบเครือข่ายทำให้ความร่วมมือ (Cooperation) และการเป็นหุ้นส่วน (Partnership) ความเป็นหมู่คณะ (Collective) ขององค์กรมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดมากกว่าการแข่งขัน (Competition)

3.7 การจัดการตนเอง (Self Organization) คุณสมบัติต่าง ๆ ของระบบชีวิต ไม่อาจเข้าถึงหรือทำความเข้าใจได้ด้วยการใช้ตรรกะหรือเหตุผล (Rational) ซึ่งมีลักษณะเส้นตรง (Linearity) แต่การเข้าถึงความจริงของระบบชีวิตต้องอาศัยประสบการณ์ที่เป็นญาณทัศนะ (Intuition) เป็นการหยั่งรู้แบบเชื่อมโยงสรรพสิ่งในเวลาเดียวกัน เชื่อมการรับรู้ภายใน เข้ากับความ เป็นไปของภายนอก เรียกว่ากระบวนการเรียนรู้ และจากความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศนี้ ทำให้รู้ถึงคุณสมบัติสำคัญอีก 2 ประการ ของทุกระบบชีวิตในทุกระดับ คือ ความยืดหยุ่น (Flexibility) และความหลากหลาย (Diversity) การที่แบบแผน โครงสร้าง กระบวนการมีพลวัต ระบบชีวิตจึงมีการแกว่งไหว (Fluctuation)อย่างต่อเนื่อง จึงมีความยืดหยุ่นสูง ไม่ตึง เข้มงวด ทำให้ระบบชีวิตฟื้นฟูสภาพหรือจัดระเบียบตนเองได้ง่าย และการที่สัมพันธ์ภาพมีความหลากหลายย่อมเอื้อต่อการพัฒนาระบบชีวิต

โดยประเด็นสำคัญเกี่ยวกับความหลากหลาย ซึ่งหากเข้าใจไม่ถูกต้อง อาจทำให้ระบบชีวิตเกิดวิกฤต มีความรุนแรงขึ้นในระบบได้

3.8 การเรียนรู้และการสร้างสรรค์ (Learning and Creativity) กล่าวคือ ความหลากหลาย จะเป็นประโยชน์แก่เครือข่าย ต่อเมื่อมีการเคลื่อนไหวของข้อมูลข่าวสาร (Information) อย่างทั่วถึง ตลอดเครือข่าย ทำให้ความหลากหลายนั้นเป็นการเรียนรู้ความต่างของกันและกัน เพื่อปรับการเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสม นำไปสู่วิวัฒนาการใหม่ ๆ ในทางตรงข้ามความหลากหลายจะกลายเป็นอุปสรรค หากการเคลื่อนไหวของความแตกต่างถูกจำกัดไว้ ทำให้เกิดความตึงเครียดขึ้นในระบบ กลายเป็นความรุนแรงได้ ถ้าสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม จะได้ประโยชน์จากความหลากหลายต่อเมื่อมีการพึ่งพาอาศัยกัน มีการแลกเปลี่ยนและการไหลเวียนของข้อมูลและการเรียนรู้ ในทางตรงข้าม ความหวาดระแวงและความรุนแรงจะเกิดขึ้นสูงเมื่อความหลากหลายถูกสกัดกั้นในระบบที่ปราศจากสัมพันธภาพ

4. ระดับของความสัมพันธ์ของระบบชีวิต

ความสัมพันธ์มีได้เป็นในแบบเดียวกันหมด และในระดับเท่ากันหมด โดยระบบชีวิตทุกระดับที่มีมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องด้วยนั้น โดยเฉพาะระบบสังคม (Social Systems) จะมีความแตกต่างอย่างสำคัญ คือ มีความสัมพันธ์ 3 ระดับ ได้แก่ 1) ระดับวัตถุ (Material) เช่น เงิน ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น 2) ระดับชีววิทยา คือชีวิตและจิตใจ (Life and Mind) และ 3) ระดับจิตสำนึก อันเป็นเรื่องของการให้ความหมาย ค่านิยม จริยธรรม ซึ่งเป็นระดับที่มีในมนุษย์เท่านั้น ดังนั้นในการบริหารจัดการองค์กรของมนุษย์ จะต้องรู้ให้ครบทั้ง 3 ระดับ จึงจะพัฒนาองค์กรที่มีมนุษย์เกี่ยวข้องอยู่ได้สำเร็จ นอกจากนี้มนุษย์ยังเป็นระบบชีวิตที่มีจุดมุ่งหมาย (Purpose) ซึ่งสร้างขึ้นจากความสามารถในการสร้างภาพของจิต (Mental Images) อันเป็นคุณลักษณะของจิตสำนึกมนุษย์ที่ไม่มีในพืชและสัตว์ และพฤติกรรมของมนุษย์นั้นยังมีความคิดเชิงมโนทัศน์ (Conceptual Thought) สติสัมปชัญญะ (Self Awareness) และจิตสำนึก (Consciousness) ที่ไม่มีในระบบชีวิตอื่นด้วย และในอาณาบริเวณของสังคมมนุษย์ การสื่อสาร (Communication) ภาษาและการสนทนา (Conversation) เป็นสิ่งสำคัญในกระบวนการของระบบชีวิตมนุษย์

5. การนำทฤษฎีข่ายใยชีวิตมาใช้ในการศึกษาทางสังคมศาสตร์

ทฤษฎีข่ายใยชีวิต สืบเคราะห์ขึ้น จากโลกทัศน์ ปรัชญา และทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์จำนวนมาก และหลายทฤษฎีได้ผ่านการแลกเปลี่ยนถกเถียงกับเจ้าของแนวคิดทฤษฎีด้วย เป็นทฤษฎีที่จะเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ในการมองโลก สังคม มนุษย์ และสร้างระบบคิดแบบใหม่ที่มี

ขอบเขตการใช้ได้อย่างกว้างขวาง โดยไม่ติดอยู่กับศาสตร์ สาขา หรือเนื้อหา หรือระดับ (Level) ไม่ว่าจะระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน สังคมใหญ่ ไปกระทั่งระบบนิเวศ

หลักคิดของทฤษฎีข่ายใยชีวิต คือ การคิดเชิงระบบ (Systems Thinking) ซึ่งเป็นวิธีคิดชุดใหม่ของมนุษย์ที่มีต่อสรรพสิ่ง และจะเปลี่ยนวิถีที่มนุษย์สัมพันธ์กันทั้งหมด และสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เนื่องจากทฤษฎีข่ายใยชีวิต ครอบคลุมทั้งชีวิต ชุมชน องค์กรธุรกิจ ระบบการศึกษา สถาบันทางสังคม การเมือง และระบบนิเวศน์

ทฤษฎีข่ายใยชีวิต มีระดับการวิเคราะห์ที่ใช้ได้หลายระดับ ตั้งแต่การวิเคราะห์ระบบนิเวศที่เป็นระบบชีวิตที่ใหญ่ที่สุดของโลก ระบบใหญ่ของสังคมทั้งหมดและระบบย่อยในสังคม เช่น ระบบการเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา ระบบชุมชน ระบบครอบครัว ระบบองค์กร ระบบชีวิตของปัจเจกบุคคล ระบบที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นระบบเดียวกัน มีสัมพันธ์ภาพต่อกันทั้งหมด

อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาไม่จำเป็นจะต้องศึกษาหมดทุกระดับ เนื่องจากในความเป็นจริงนั้น ระดับสัมพันธ์ภาพของแต่ละระบบชีวิตจะไม่เป็นแบบเดียวกัน และเท่ากันหมด ทฤษฎีนี้จึงเอื้อต่อการศึกษาปรากฏการณ์ในระดับต่าง ๆ ได้ดี โดยที่ผู้ศึกษาสามารถจะขยายหรือจำกัดระบบชีวิตที่ศึกษา อย่างตระหนักรู้ในองค์รวมของความสัมพันธ์ เช่น ศึกษาครอบครัวและระบบชุมชน โดยดูแบบแผน (Pattern) ของสัมพันธ์ภาพ และคำหลักอื่นๆ ในทฤษฎีข่ายใยชีวิต โดยไม่ละเลยต่อบริบทที่ระบบทั้งสองมีสัมพันธ์ภาพ

ดังนั้น การเอาส่วนประกอบย่อยมาเชื่อมโยงเป็นองค์รวม จึงเหมือนการเอาวัตถุมมาเชื่อมต่อให้สัมพันธ์กัน ซึ่งแน่นอนว่ามีปฏิสัมพันธ์และเกิดความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบเหล่านั้น แต่ความสัมพันธ์เกิดขึ้นเป็นอันดับที่ 2 หรือภายหลัง ในขณะที่ระบบองค์รวม เห็นว่าสิ่งต่างๆ โดยตัวเองเป็นเครือข่ายของความสัมพันธ์ที่อยู่ในเครือข่ายที่ใหญ่กว่า จึงเชื่อว่าความสัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นสิ่งที่พื้นฐานหรืออันดับแรกสุด (เป็นตัวของตัวเอง) ส่วนขอบเขตของรูปแบบหรือวัตถุที่มองเห็นนั้น เกิดขึ้นเป็นที่สอง

การคิดเชิงระบบ หมายถึงการเปลี่ยนย้ายมุมมองจากองค์ประกอบสู่องค์รวม และสิ่งที่องค์รวมมีมากกว่าคือ "สัมพันธ์ภาพ" การคิดเชิงระบบจึงเป็นการคิดในมุมมองของสัมพันธ์ภาพ เป็นการย้ายจุดเน้น (Focus) จากตัววัตถุมาอยู่ที่สัมพันธ์ภาพ ซึ่งเป็นสิ่งที่ซังดวงวัดไม่ได้ แต่จะศึกษาและทำความเข้าใจได้โดยการทำแผนที่ (Mapping) ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ

การปรากฏซ้ำ ๆ ของสัมพันธ์ภาพ นำไปสู่"แบบแผน"(Pattern) ดังนั้น การคิดเชิงระบบจึงเป็นการเปลี่ยนมุมมองจากตัวเนื้อหา (Contents) มาสู่การมองแบบแผน คือให้ความสำคัญแก่ระบบคิด วิธีการคิด มากกว่าเนื้อหา และกฎนิเวศทำให้เห็นว่า แบบแผนทั้งหมดสัมพันธ์อยู่กับบริบท สิ่งแวดล้อม หรือระบบที่ใหญ่กว่า จึงเรียกการคิดเชิงระบบว่าเป็น "การคิดเชิงบริบท"

(Contextual Thinking) และเป็นการคิดเชิงกระบวนการ (Process Thinking) ด้วยเพราะในตัวระบบบริบทมีการเคลื่อนไหว เลื่อนไหลอยู่ตลอดเวลา นั่นเอง การคิดเชิงระบบเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เพราะสรรพสิ่งทั้งหลายดำรงอยู่เป็นระบบ การคิดของมนุษย์จึงต้องเป็นระบบด้วย คือ คิดแบบเชื่อมโยงกันและกัน มีสัมพันธ์ภาพและบริบท (Interconnections Relationships and Context) และถึงแม้ว่าโดยข้อเท็จจริง ความเชื่อมโยงกันหรือสัมพันธ์ภาพของสรรพสิ่งจะมีได้เท่ากันหมด มีระดับแตกต่างกัน แต่ไม่สามารถแยกส่วนความคิด เลือกลงเฉพาะที่สำคัญมากสำหรับตนเอง แล้วทิ้งส่วนไม่สำคัญหรือสำคัญน้อย เพราะเท่ากับละเลยกฎความจริงของระบบชีวิต

แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน

การทบทวนแนวคิดเรื่ององค์กรชุมชน และเครือข่ายองค์กรชุมชน ประกอบด้วย การก่อเกิดเครือข่าย ประเภทและรูปแบบเครือข่าย การสร้างและการพัฒนาเครือข่าย องค์ประกอบของการดำเนินงานเครือข่าย และการบริหารจัดการเครือข่าย จนนำไปสู่แนวคิดในการวิเคราะห์เครือข่ายองค์กรชุมชน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. องค์กรชุมชน

การให้นิยามองค์กรชุมชน องค์กรชาวบ้าน หรือองค์กรประชาชน มีความหมายคล้ายคลึงกับการอธิบายความหมายของ “กลุ่ม” โดยสมพันธ์ เตชะอธิก (2540 : 67-68) อธิบายว่า องค์กรชุมชน คือ การรวมตัวของชาวบ้านตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไป ที่ต้องการมีความสัมพันธ์กัน โดยอาจอยู่ภายในหมู่บ้านเดียวกัน หรือต่างหมู่บ้านก็ได้ ไม่จำกัดพื้นที่ แต่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีผู้นำและกิจกรรมพัฒนาร่วมกันในชุมชน ทั้งทางเศรษฐกิจ การศึกษา สาธารณสุข สิ่งแวดล้อม

กิจกรรมที่ร่วมกันทำในองค์กรนั้นอาจมีหลายระดับ ซึ่งจุดนี้พิจารณาจากการให้ความหมายของงนลินี ต้นธวนิตย์ (2525:1 อ้างถึงในสมพันธ์ เตชะอธิก . 2540 :2-3) คือ

1. การรวมกลุ่มทำกิจกรรมในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารข้าว กลุ่มเกษตรผสมผสาน กลุ่มปศุสัตว์ ฯลฯ
2. การรวมกิจกรรมหลาย ๆ กิจกรรมในหมู่บ้านเข้าด้วยกัน
3. การประสานกิจกรรมเหมือน ๆ กันในต่างหมู่บ้าน เป็นเครือข่ายกิจกรรมต่างหมู่บ้าน เช่น องค์กรชาวบ้านเพื่อการพัฒนาอีสาน
4. กิจกรรมเพื่อการต่อรองกับนโยบายรัฐหรือผลประโยชน์ร่วมของชาวบ้านในหลายหมู่บ้าน เช่น สัมชชาเกษตรกรรายย่อย เป็นต้น



นอกจากนี้ยังมีการนิยามความหมายขององค์กรชุมชนในเชิงประสานเอาเป้าหมาย คือ จัดตั้งเป็นกลุ่มของคนขึ้นมาเพื่อเป็นการช่วยเหลือตนเองของชาวบ้าน ให้เกิดการปรับปรุง สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มประชาชนที่เสียเปรียบในสังคม พร้อมกับเป้าหมายที่จะ ดำเนินการให้ประชาชนในส่วนนี้ได้เข้ามามีส่วนร่วม โดยตรงในการกำหนดวัตถุประสงค์และใน กระบวนการตัดสินใจ (กาญจนา แก้วเทพ . 2538:14)

ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับ ชอบ เข้มกลัด ที่ได้กล่าวถึงการจัดตั้งองค์กรประชาชน ว่า หมายถึง การที่ประชาชนมีจิตสำนึกและตระหนักถึงปัญหาต่าง ๆ ที่ตนเองประสบอยู่ ในลักษณะ ที่ตนเองมีความรู้สึกว่าเป็นผู้เสียเปรียบในทุกด้าน คิดว่าจะมีการปรับปรุงแก้ไขในระดับของ ความเสียเปรียบให้ลดน้อยลงด้วยวิธีการรวมกลุ่มกันขึ้นตามกิจกรรมที่ต้องการ เพื่อจะได้มีอำนาจ ต่อรองทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง (อนันต์ ลัคนหทัย . 2549 : 69)

จากการทบทวนสรุปได้ว่า องค์กรชุมชน คือ การรวมตัวของชาวบ้าน ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการมีความสัมพันธ์ต่อกันและทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อพัฒนาความ เป็นอยู่คนในชุมชน หรือ เพื่อการต่อรองกับนโยบายรัฐหรือผลประโยชน์ร่วมของชาวบ้าน โดยการ รวมตัวกันนั้นอาจอยู่ภายในหมู่บ้านเดียวกัน หรือต่างหมู่บ้านก็ได้

2. เครื่องมือขององค์กรชุมชน

2.1 ความหมายของเครื่องมือขององค์กรชุมชน

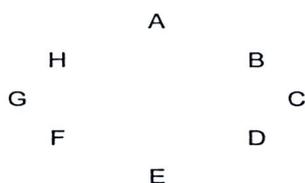
จากการให้คำจำกัดความของผู้ที่ศึกษาเครื่องมือทางด้านองค์กรชุมชน อัน ได้แก่ นฤมล นิราทร (2543:6) พระมหาสุทิตย์ อาภากร (2547:34-35) ขนิษฐา กาญจนรังษิณนทร์ (2542 :4) และปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ (2543:305) ซึ่งให้ความหมายไว้ใกล้เคียงกันโดยมีความคิด หลักในเรื่องของความสัมพันธ์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การดำเนินงานภายใต้เป้าหมาย วิธีการ ทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ และการสร้างพลังในการต่อรอง ซึ่งสรุปรวมได้ดังนี้

เครื่องมือขององค์กรชุมชน คือรูปแบบหนึ่งของการประสานงานบุคคล กลุ่มคนหรือ องค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดรูปหรือ ระเบียบโครงสร้างที่คนหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระ โดยเครือข่ายเป็นการเชื่อมโยงที่ อาจเป็นรูปของการรวมตัวหลวมๆเฉพาะกิจตามความจำเป็น หรืออาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่ มีโครงสร้างความสัมพันธ์อย่างชัดเจน เครือข่ายเป็นความร่วมมือได้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล องค์กร สถาบัน และมีขอบข่ายขนาดเล็กๆภายในชุมชนไปจนถึงระดับจังหวัด ภูมิภาค ประเทศ และระหว่างประเทศ

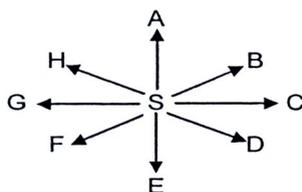
เครือข่ายเริ่มจากความสัมพันธ์ ความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มหรือชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ช่วยเหลือกัน รวมถึงการสร้างพลังผลักดันต่อรอง และเมื่อเครือข่ายขยายความสัมพันธ์ไปสู่ระดับที่กว้างขึ้น มีการเชื่อมโยงกับพันธมิตรอื่นในสังคม และกลายเป็นการสร้างประชาคม ซึ่งก็คือ พัฒนาการอีกระดับหนึ่งของเครือข่ายที่มีความหลากหลายของกลุ่มคนที่เข้าร่วม

อย่างไรก็ตามยังมีการใช้คำว่า “เครือข่าย” ที่ไม่ถูกต้อง (ขนิษฐา กาญจนรังษิณนท์ . 2542 : 5) เนื่องจากเครือข่ายที่แท้จริงต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันและการติดต่อสัมพันธ์กันของสมาชิกที่ต่างมีอำนาจอิสระของตน การดำเนินงานเพียงหน่วยงานเดียว มีหน่วยเผยแพร่ข่าวสาร โดยไม่มีการติดต่อกับสมาชิกอื่นๆ นั้นไม่นับว่าเป็น “เครือข่าย”

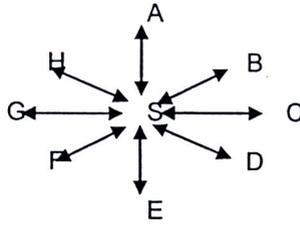
ดังนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจและเห็นภาพจึงจำลองเครือข่ายและที่ไม่เป็นเครือข่าย ดังแสดงไว้ในภาพที่ 2.2-2.7 (Starkey.1997:18-19 อ้างถึงในเอกกมล อ่อนศรี.2544:7-9) ที่แสดงให้เห็นตั้งแต่องค์กรที่ไม่มีการเชื่อมโยงกัน จนเริ่มมีการรับข้อมูลจากศูนย์กลางแต่ยังไม่มีการติดต่อแลกเปลี่ยนกันเป็นเพียงการรับคำสั่งซึ่งยังไม่เรียกว่าเป็นเครือข่าย ไปจนกว่าจะมีการติดต่อแลกเปลี่ยนกันระหว่างกลุ่มจึงเริ่มนับว่ามีเป็นเครือข่าย



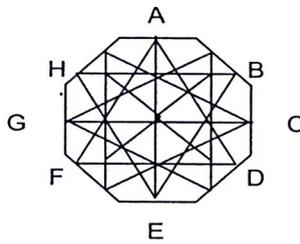
ภาพที่ 2.1 แต่ละองค์กรไม่มีการเชื่อมโยงกัน (ยังไม่เป็นเครือข่าย)



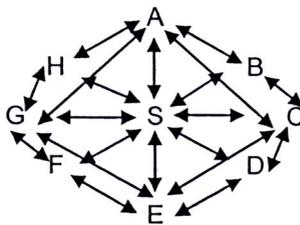
ภาพที่ 2.2 มีการกระจายข้อมูลจากองค์กรที่เป็นศูนย์กลาง ไปยังองค์กรต่าง ๆ แต่เป็นเพียงการรับข้อมูลอย่างเดียวไม่มีการแลกเปลี่ยนกลับมา (ยังไม่ใช่เครือข่าย)



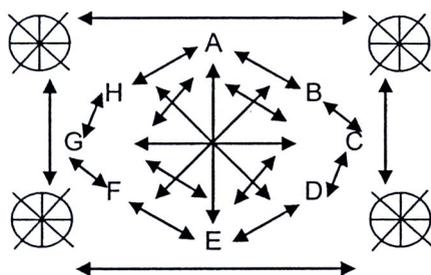
ภาพที่ 2.3 ความร่วมมือระหว่างองค์กรเป็นไปในลักษณะติดต่อผ่านองค์กรศูนย์กลาง โดยแต่ละองค์กรไม่มีการติดต่อกับหรือองค์กรอื่น ไม่มีการติดต่อกันเองโดยตรงระหว่างองค์กรสมาชิก



ภาพที่ 2.4 องค์กรทั้งหมดมีการเชื่อมโยงซึ่งกันและกันโดยตรงโดยไม่มีองค์กรกลาง(นับเป็นเครือข่ายที่สมบูรณ์แบบในทางทฤษฎี แต่อาจจะไม่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง)



ภาพที่ 2.5 เครือข่ายที่มีองค์กรกลางโดยแต่ละองค์กรสมาชิกมีการติดต่อซึ่งกันและกัน โดยองค์กรกลางเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก



ภาพที่ 2.6 รูปแบบของเครือข่ายที่กระจายศูนย์ สมาชิกเครือข่ายสามารถติดต่อซึ่งกันและกัน และยังคงติดต่อกับองค์กรอื่น ๆ โดยมีผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานหลายคน

ที่มา : Starkey P. 1997. Networking for development. London : International Forum for Rural Transport and Development : 18-19.อ้างถึงใน เอกกมล อ่อนศรี.2544 :7-9

กล่าวโดยสรุปเครือข่ายขององค์กรชุมชน เริ่มจากความสัมพันธ์ ความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มหรือชุมชน ที่สมัครใจที่จะทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดรูปหรือระเบียบโครงสร้างความสัมพันธ์อย่างชัดเจน หรือการรวมตัวหลวมๆเฉพาะกิจตามความจำเป็น โดยความร่วมมือเกิดได้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล องค์กร สถาบัน ซึ่งขนาดของเครือข่ายมีตั้งแต่ขนาดเล็กๆภายในชุมชนไปจนกระทั่งถึงระดับจังหวัด ภูมิภาค ประเทศ และระหว่างประเทศ

เมื่อพิจารณาลักษณะเครือข่ายขององค์กรชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า เป็นเครือข่ายที่มีองค์กรกลาง โดยแต่ละองค์กร สมาชิกมีการติดต่อซึ่งกันและกัน โดยองค์กรกลางเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก ซึ่งมีลักษณะดังในภาพที่ 2.6

2.2 การก่อเกิดเครือข่าย

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543 : 312) กระบวนการก่อเกิดเครือข่ายจัดเป็นการพัฒนาในการรวมตัวกันของคนในชุมชนและสังคม ดังที่ขนิษฐา กาญจนรังษินนท์ (2542:18) กล่าวว่า เครือข่าย เกิดจากองค์กรเล็กองค์กรหนึ่ง แล้วขยายผลการเรียนรู้ของตนเองไปสู่องค์กรอื่น เพราะเครือข่ายเป็นเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคม คนที่จะมาเป็นเครือข่ายกัน คือคนที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งกันและกัน

การก่อเกิดเครือข่ายมีผู้อธิบายไว้คล้ายๆกัน คือพระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุ้น).2547:29) สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2537) ประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล (2540) และเสรี พงศ์พิศ (2548:210-211) สรุปได้ดังนี้

1. เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เนื่องจากมีสายสัมพันธ์ทางเครือญาติกัน หรือมีความเชื่อถืออย่างเดียวกัน เป็นครูเป็นศิษย์กัน หรือเคยแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างกันหรือเกิดขึ้นจากความสมานฉันท์ ร่วมแรง ร่วมใจของฝ่ายต่างๆ ที่มองเห็นความจำเป็นในการเรียนรู้ และการแก้ไขปัญหา ร่วมกัน แล้วมารวมตัวกันเป็นเครือข่าย เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสบการณ์ ตลอดจนการพึ่งพาอาศัย มีกระบวนการที่ประสานสอดคล้องกับความสนใจและความต้องการอย่างแท้จริงของสมาชิก มีแนวทางการดำเนินงานที่เป็นอิสระจากการครอบงำของฝ่ายต่างๆ โครงสร้างความสัมพันธ์อยู่ในแนวราบบนพื้นฐานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการพึ่งพาอาศัยกัน เครือข่ายแบบนี้จะต้องมีผู้นำจำนวนหนึ่งที่เป็นแกนนำพูดคุยกันมานานจนขยายวงกว้างเป็นเครือข่ายที่มีพลังทางปัญญาสูง ก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันทำงาน

2. เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งและการสนับสนุนของภาคส่วนต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาตามแผน นโยบายของรัฐ และเพื่อเพิ่มศักยภาพให้กับชุมชนในการพึ่งตนเอง โดยจะมีลักษณะกิจกรรมและกระบวนการทำงานที่เป็นทางการมีระบบ ระเบียบ และมีโครงสร้างความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง หรือบางครั้งอาจเกิดขึ้นจากความพร้อมและความต้องการของผู้นำและเครือข่ายเอง ในบางกรณีเกิดจากการต่อรองขององค์กรภายนอกที่เข้าไปจัดตั้งกลุ่ม เพื่อให้เกิดเครือข่าย

3. เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยสถานการณ์เป็นตัวกำหนด ทั้งนี้ทุกฝ่ายมีความเห็นว่าเป็นต้องใช้เวลาเป็นเครือข่ายในการแก้ไขปัญหาและสร้างพลังในการเรียนรู้ หรือการต่อรอง เพื่อให้เกิดการพัฒนากิจกรรมอย่างต่อเนื่องความสัมพันธ์ของเครือข่ายมีการรวมพลังอย่างหนาแน่นบนพื้นฐานของการต่อสู้ และการเรียกร้องเพื่อปกป้องและรักษาสิทธิของตนเอง

4. เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขความเปลี่ยนแปลงบริบทชุมชน ได้แก่

1) เงื่อนไขที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้โดยตรง ได้แก่ ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมเชิงซ้อนของแต่ละบุคคล ความถี่และความต่อเนื่องในการพบปะ ระยะเวลาในการพบปะ ข้อมูลความรู้ หรือสิ่งของที่มีการแลกเปลี่ยน และลักษณะท่าทีที่เสมอภาคและมีความจริงใจในการพบปะซึ่งกันและกัน

2) เกิดขึ้น โดยมีเงื่อนไขที่สนับสนุน ได้แก่ ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน บทเรียนการเผชิญวิกฤตการณ์ ปัญหา ร่วมกัน วัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนและเครือข่าย ความสามารถของแม่ข่ายหรือผู้นำในชุมชน ความเจริญทางการคมนาคมและ การสื่อสารมวลชน สถานการณ์ทางการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ การสนับสนุนที่ดีขององค์กรภายนอกทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน

5. เกิดขึ้น โดยการเชื่อมประสาน โดยคนหรือองค์กรภายนอกชุมชน อาจจะเป็นเครือข่ายทันทีหรือค่อยๆเกิดตามประเด็นที่สนใจ ปัญหา และความต้องการของสมาชิก

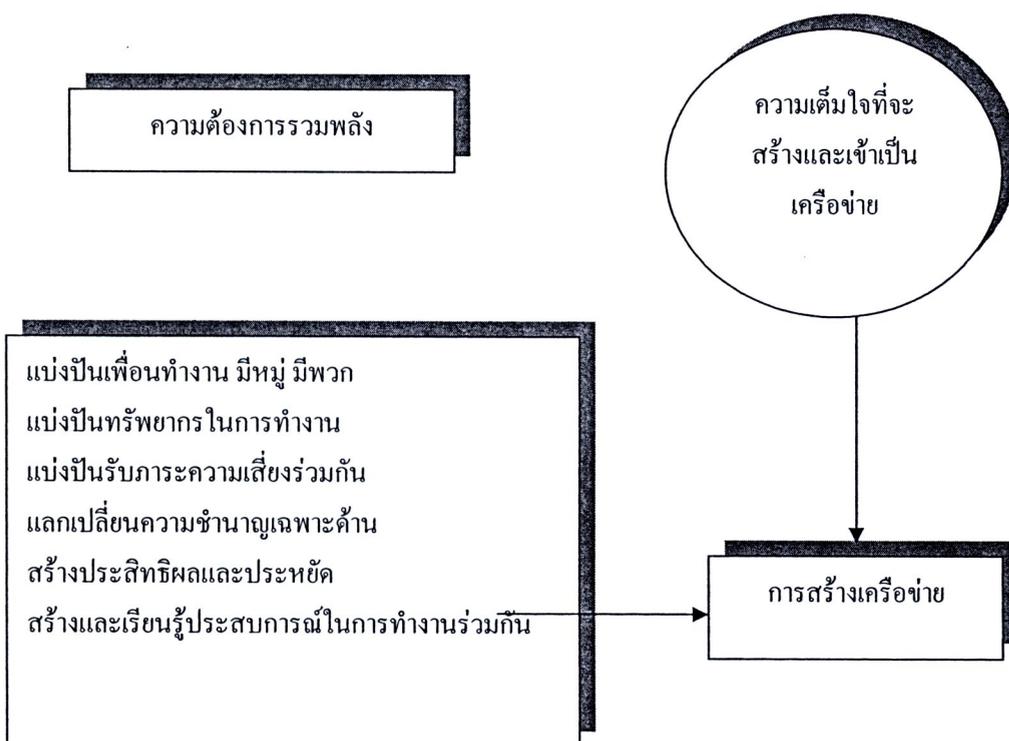
6. เกิดขึ้นโดยวิวัฒนาการ เป็นการกำเนิดเครือข่ายอีกรูปแบบหนึ่งที่มีได้เป็นไปโดยธรรมชาติแต่แรกเริ่มและก็มีได้ถูกจัดตั้งโดยตรงแต่จะเป็นไปในลักษณะของกระบวนการพัฒนา

ผสมผสาน โดยเริ่มที่กลุ่มบุคคลหรือองค์กรมารวมกันด้วยวัตถุประสงค์กว้างๆ ในการที่จะสนับสนุนกันและเรียนรู้ไปด้วยกันก่อน หรือในอีกลักษณะหนึ่งถูกจุดประกายความคิดจากภายนอก แล้วเกิดความคิดที่จะรวมตัวกัน สร้างพันธสัญญา เป็นเครือข่ายเพื่อช่วยเหลือพัฒนาตนเองบ้าง

ในรายงานผลงานวิจัยสถานการณ์เครือข่ายด้านเด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ และผู้สูงอายุโดยกองส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย (2549:7-8) ได้สรุปการเกิดเครือข่ายต้องอาศัยแนวคิด 2 ลักษณะ คือ

1. ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน(Exchange Theory) ซึ่งอธิบายถึงการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ ระหว่างกัน เหตุผลหลักที่จะทำให้เกิดเครือข่ายได้ก็คือ แต่ละฝ่ายมองเห็นประโยชน์ที่ตนได้รับจากการเข้าร่วมเครือข่าย ซึ่งจะนำไปสู่ความเต็มใจที่จะประสานกันหรือเข้าร่วมเป็นเครือข่าย

2. แนวคิดรวมพลัง (Synergy) เป็นการรวมพลังทำงานนำไปสู่ผลได้ที่มีคุณค่าทวีคูณหรือเข้มแข็งมากกว่าการที่แต่ละองค์กรจะทำงานได้เร็วโดยมีความเชื่อว่าการรวมกันจะก่อให้เกิดคุณค่าที่ทวีคูณ เมื่อรวมกับเงื่อนไขที่สำคัญคือ ความเต็มใจที่จะเข้าร่วมเป็นเครือข่ายทำให้เครือข่ายเกิดขึ้น



ภาพที่ 2.7 การเกิดเครือข่าย
ที่มา: นฤมล นิราทร (2543 : 12)

โดยสรุปการเกิดเครือข่าย อาจเกิดขึ้นจากลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคม เกิดขึ้นจากการจัดตั้งและการสนับสนุนของภาคส่วนต่างๆในสังคม ที่เกิดขึ้นโดยสถานการณ์เป็นตัวกำหนด หรือเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขความเปลี่ยนแปลงบริบทชุมชน

2.3 ประเภทและรูปแบบของเครือข่าย

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายจากแหล่งต่าง ๆ ที่ได้แบ่งประเภทและรูปแบบของเครือข่ายไว้ไม่ว่าจะเป็นในงานของปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ (2543) ไพลิน ผมงาม (2541) และขนิษฐา กาญจนรังษินนท์ (2542) ซึ่งได้จัดแบ่งประเภทและรูปแบบของเครือข่ายในหลายมิติตามบริบทที่เกี่ยวข้องและเงื่อนไขในการนำไปใช้ในการอธิบาย โดยนำมาสรุปรวมกันเพื่อสร้างความเข้าใจในการศึกษาระบบเครือข่ายไว้ใน ตารางที่ 2.1 ดังนี้

ตารางที่ 2.1 รูปแบบของเครือข่ายจำแนกตามเกณฑ์การแบ่งของผู้ที่ศึกษาจากแหล่งต่าง ๆ

เกณฑ์การแบ่ง	รูปแบบ	ผู้ศึกษา
1. ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคม		Wolfe (1970) อ้างถึงใน ปาน กิมปี
1.1 ตามพื้นฐานลักษณะความสัมพันธ์ ระหว่างบุคคล	1) เครือข่ายที่ไม่มีข้อจำกัด 2) เครือข่ายที่มีข้อจำกัด	
1.2 ระยะห่างทางสังคม	1) เครือข่ายใกล้ชิด 2) เครือข่ายรอง 3) เครือข่ายขยาย	Biossevain (1974) อ้างถึงใน ปาน กิมปี
1.3 ตามลักษณะการขยาย	1) การขยายเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ 2) การขยายเครือข่ายอย่างเป็นทางการ	อรทัย อัจฉริ และสมศักดิ์ นัคลาจารย์ (2540)
1.4 ขอบเขตความสัมพันธ์	1) เครือข่ายรวม 2) เครือข่ายย่อย	Barnes (1968) อ้างถึงใน สมใจ โลหะพูนตระกูล (2539)
1.5 ลักษณะการติดต่อ	1) เครือข่ายตรง 2) เครือข่ายอ้อม	Barnes (1968) อ้างแล้ว
2. ลักษณะการเกิดของเครือข่าย	1) เครือข่ายแบบธรรมชาติ 2) เครือข่ายแบบจัดตั้ง	สมพันธ์ เตชะอธิกและคณะ (2537)
3. ลักษณะว่าด้วยการควบคุมสั่งการ	1) เครือข่ายแนวตั้ง 2) เครือข่ายแนวนอน	กาญจนา แก้วเทพ (2538)
4. คุณลักษณะของสมาชิกหรือประเภทของสมาชิก	1) เครือข่ายแนวราบ ซึ่งรวมคนที่ทำงาน เหมือนกันในระดับเดียวกัน อย่างเครือข่ายชาวนาที่ประกอบด้วยคนที่ป็นชาวนาเท่านั้น 2) เครือข่ายแนวตั้ง รวมคนที่ทำงานสาขาเดียวกันแต่ต่างระดับ เช่น ชาวนา นักวิจัย เกษตร หน่วยกำหนดนโยบาย การเกษตร	ชนิษฐา กาญจนรังษินันท์(2542)
5. พื้นที่ทางภูมิศาสตร์	มีหลายรูปแบบ อาทิ แบ่งตามเขตที่ระบบ นิเวศทางการเกษตร เหมือนกัน เช่น เครือข่าย ข้อมูล ข่าวสารในพื้นที่แห้งแล้ง	ชนิษฐา อ้างแล้ว
6. ระดับเครือข่าย	1) ครอบครัว 2) ชุมชน 3) ท้องถิ่น 4) จังหวัด 5) ภาค	ประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล (2540)



ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

เกณฑ์การแบ่ง	รูปแบบ	ผู้ศึกษา
7. ลักษณะเป้าหมาย/เนื้อหา	1 รูปแบบ 1) เครื่องช่วยด้านความคิด 2) เครื่องช่วยกิจกรรม 3) เครื่องช่วยสนับสนุน	สมพันธ์ เตชะอธิกและคณะ, (2537)
	2 รูปแบบ 1) เครื่องช่วยการเรียนรู้ 2) เครื่องช่วยอ่านจตอรอง	วิเชียร แสงโชติ (2543)
8. ลักษณะกลไกสำคัญของการเกิดเครื่องช่วย	1) เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นคู่ ประสาน	สำนักงานคณะกรรมการ การศึกษา
	2) เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ ส่งเสริม	
	3) NGO เป็นผู้ส่งเสริมและ ประสาน	
	4) ผู้นำชุมชนเป็นผู้ส่งเสริม	
9. ลักษณะของเนื้อหา	1) เครื่องช่วยเกษตรกรรม ทางเลือก	คณะกรรมการ กป.อพช. ภาค อีสาน และสมพันธ์ เตชะอธิก (254จ)
	2) เครื่องช่วยผู้หญิงอีสาน	
	3) เครื่องช่วย ทรัพยากรธรรมชาติ/ สิ่งแวดล้อม	
	4) เครื่องช่วยองค์กรชุมชน	
	5) เครื่องช่วยเศรษฐกิจชุมชน	
	6) เครื่องช่วยสิทธิมนุษยชน	
	7) เครื่องช่วยชุมชนเมือง	
	8) เครื่องช่วยเด็กและเยาวชน	

ที่มา : ปรับปรุงเพิ่มเติมจากการรวบรวมของเอกกมล อ่อนศรี วิทยานิพนธ์ โครงการบัณฑิตศึกษา
เทคโนโลยีการบริหาร. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.2544

2.4 องค์ประกอบของการดำเนินงานเครื่องช่วย

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543 : 37-43) กล่าวถึงองค์ประกอบของเครื่องช่วยโดย
มุ่งอธิบายถึงสิ่งที่สมาชิกพึงมีและพึงได้รับ ได้แก่

1. การรับรู้มุมมองร่วมกัน สมาชิกในเครื่องช่วยต้องรับรู้ร่วมกันถึงเหตุผลการเข้า
ร่วมเป็นเครื่องช่วย มีความเข้าใจในปัญหาและมีสำนึกในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน มีประสบการณ์
ในปัญหาาร่วมกัน มีความต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เป็นต้น

2. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน เป็นการมองเห็นภาพของจุดมุ่งหมายในอนาคตร่วมกัน ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ซึ่งจะช่วยให้ขบวนการเคลื่อนไหวมีพลัง เกิดเอกภาพและช่วยบรรเทา ความขัดแย้งอันเกิดจากมุมมองความคิดที่แตกต่างลงไปได้ในทางตรงข้าม

3. การเกิดผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน การรวมเป็นเครือข่ายต้องตั้งอยู่บน ฐานของผลประโยชน์ที่มีร่วมกัน ครอบคลุมทั้งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและไม่ใช้ตัวเงิน

4. การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง เนื่องจากเป็น เงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจและร่วมลงมือกระทำอย่างเข้มแข็ง ดังนั้น สถานะของ สมาชิกในเครือข่ายจึงควรเป็นไปในลักษณะของความเท่าเทียมกัน ในฐานะของ “หุ้นส่วน” ของ เครือข่าย ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ ที่เท่าเทียมกันแทนความสัมพันธ์ในแนวตั้ง

5. การเสริมสร้างซึ่งกันและกัน โดยที่จุดแข็งของฝ่ายหนึ่ง ไปช่วยเสริมจุดอ่อนของ อีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเป็นผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวเป็นเครือข่าย

6. การพึ่งพิงอิงร่วมกัน สมาชิกของเครือข่ายไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างสมบูรณ์ ด้วยตัวเอง การจะทำให้เป้าหมายร่วมสำเร็จได้นั้นสมาชิกต่างจำเป็นต้องพึ่งพิง อิงกัน เกิดการ เสริมสร้างซึ่งกันและกัน โดยทำให้หุ้นส่วนแต่ละคนรู้สึกได้ว่า หากเอาหุ้นส่วนคนใดคนหนึ่งออกไป จะทำให้เครือข่ายล้มลงไปได้ซึ่งการพึ่งพิงร่วมกันนี้จะส่งผลทำให้สมาชิกต้องมีการปฏิสัมพันธ์ ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

7. การปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน สมาชิกในเครือข่ายต้องมีการติดต่อกันผ่าน ทางการเขียนหรือการพบปะพูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน หรือมีกิจกรรม ประชุมสัมมนาาร่วมกัน ซึ่งผลของการปฏิสัมพันธ์นี้ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายเรียกว่า เป็นลักษณะความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างกันมิใช่ปฏิสัมพันธ์ฝ่ายเดียว ยิ่งสมาชิกมีการปฏิ สัมพันธ์กันมากเท่าใดก็จะยิ่งเกิดความผูกพันภายในระหว่างกันมากขึ้นเท่านั้นซึ่งจะช่วยให้เกิดการ เชื่อมโยงในระดับที่แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การปฏิสัมพันธ์ยังช่วยให้เกิดการเรียนรู้ระหว่าง กันมากขึ้น จะช่วยให้เครือข่ายเข้มแข็งยิ่งขึ้น

ในขณะที่นายแพทย์ธนา ประมุขกุล (2544) อธิบายองค์ประกอบของเครือข่ายใน เชิงของส่วนต่างๆที่มีอยู่ในเครือข่ายและทำให้เครือข่ายดำเนินไปได้ คือ

1. สมาชิก เครือข่ายจำเป็นต้องเริ่มต้นจากการมีสมาชิกประกอบเข้าด้วยกันเป็น เครือข่าย หากมีสมาชิกจำนวนมากก็จำเป็นต้องมีคณะกรรมการ เพื่อทำหน้าที่ในการประสานงาน ให้เครือข่ายดำเนินไปได้โดยราบรื่น สมาชิกอาจแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ สมาชิกแกนหลักที่ เกี่ยวข้องโดยตรงกับผลงานตามเป้าหมายเครือข่าย และสมาชิกแกนเสริมที่เป็นฝ่ายสนับสนุน

2. กรรมการและผู้ประสานงาน เครือข่ายที่มีสมาชิกจำนวนมากจำเป็นต้องมี คณะกรรมการ หรือหากมีจำนวนไม่มากก็จำเป็นต้องมีผู้ทำหน้าที่ประสานงานในการนัดหมาย พบปะกัน การเป็นเครือข่ายจะให้ความสำคัญกับสมาชิกทุกคนเสมอกัน สมาชิกแต่ละคนมีอิสระ ทางความคิด การตัดสินใจของเครือข่ายจึงเป็นผลรวมทางความคิดของสมาชิก ดังนั้นการขับเคลื่อน ไม่ต้องมีผู้นำเพราะสิ่งที่เครือข่ายต้องการได้แก่ผู้ประสานงาน เพื่อให้เกิดการจัดการที่ดีต่อ กระบวนการที่ทำให้สมาชิกสามารถนำเครือข่ายขับเคลื่อนไปด้วยพลังร่วมของสมาชิก

3. เป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ ซึ่งถือเป็นจุดร่วมสำคัญของการเป็นเครือข่าย ดังนั้นความชัดเจนของเป้าหมายจึงมีความสำคัญต่อการเข้าร่วมและคงอยู่ ของสมาชิกที่มากขึ้น หลากหลาย

4. กิจกรรม เครือข่ายที่สามารถจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของ เครือข่ายได้ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการและร่วมทรัพยากรของ สมาชิกด้วยกันเอง กิจกรรมที่สมาชิกส่วนหนึ่งมีความสนใจใคร่เรียนรู้จากสมาชิกอีกส่วนหนึ่ง นับว่าเป็นกิจกรรมในเครือข่ายที่ควรสนับสนุนให้มีเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเองอย่างเป็น ธรรมชาติและเป็นการกระตุ้นให้เกิดการตื่นตัวในหมู่สมาชิก

โดยสรุปในการดำเนินงานเครือข่าย มีสิ่งที่สมาชิกในเครือข่ายต้องทำร่วมกัน ก็คือ สมาชิกต้องมีการรับรู้ร่วมกัน ต้องมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ต้องมีผลประโยชน์ร่วมกัน และสถานะ ของสมาชิกในเครือข่ายต้องเท่าเทียมกัน ในฐานะของ “หุ้นส่วน” ของเครือข่าย

2.5 การสร้างและการพัฒนาเครือข่าย

1. การสร้างเครือข่าย

ในงานเขียนของนฤมล นิราทร (2543:39-41) จำแนกกระบวนการสร้างเครือข่าย เป็นขั้นตอนต่างๆเริ่มจาก

ขั้นที่หนึ่ง การตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย เป็นขั้นตอนที่ ผู้ปฏิบัติงาน หรือฝ่ายจัดการตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย เพื่อที่จะทำงานให้บรรลุ เป้าหมาย ซึ่งจะมีคำถามที่สำคัญได้แก่จะได้รับความช่วยเหลือ หรือจะต้องเสียสละประโยชน์ด้านใดบ้าง และระยะเวลาในการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายจะนานเท่าใด

ขั้นที่สอง การติดต่อกับองค์กรที่จะเป็นเครือข่าย การรวมตัวเป็นเครือข่ายจะ เกิดขึ้นเมื่อองค์กรมีความต้องการเหมือนกัน ซึ่งต้องสร้างความคุ้นเคยและการยอมรับ รวมทั้งความ ไว้วางใจระหว่างกัน แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน เป็นขั้นตอนการเตรียมเครือข่าย

ขั้นที่สาม การสร้างพันธมิตรร่วมกัน หมายถึงการตกลงในความสัมพันธ์ต่อกัน ขั้นตอนนี้เป็นการตกลงว่าจะทำงานร่วมกัน ดังนั้นต้องเสริมสร้างความรู้ที่จำเป็น โดยการแลกเปลี่ยน

ความรู้ภายในกลุ่ม หรือแลกเปลี่ยนความรู้กับองค์กรภายนอก เช่น ศึกษาคูงาน เชิญวิทยากรมาถ่ายทอดความรู้ เป็นต้น (อาจเรียกว่า กลุ่มศึกษาเรียนรู้)

ส่วนในขั้นที่สี่ การพัฒนาความสัมพันธ์ เครือข่ายปรากฏผลงานเป็นรูปธรรม เริ่มทำกิจกรรมโดยใช้ทรัพยากรร่วมกัน มีการตกลงร่วมกันในการบริหารจัดการกลุ่ม โดยการกำหนดวัตถุประสงค์ บทบาทสมาชิก เป็นต้น (อาจเรียกขั้นตอนนี้ว่า ขั้นกลุ่มกิจกรรม) อันจะนำไปสู่

ขั้นที่ห้า ขั้นขยายตัว เมื่อผลงานเป็นที่ปรากฏ องค์กรเครือข่ายรู้สึกว่าได้รับประโยชน์จากการเข้าเป็นเครือข่าย ความสัมพันธ์ของเครือข่ายจะแน่นแฟ้น อันจะนำไปสู่การขยายตัว ขยายกิจกรรมหรือการขยายกลุ่ม มีการจัดตั้งองค์กรใหม่ร่วมกัน

2. การพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชน

จากผลงานวิจัยเรื่ององค์กรชุมชน กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม ประสพการณ์จากภาคอีสาน (สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.2540 อ้างถึงในเอกกมล อ่อนศรี.2544 :15) ได้พบลักษณะร่วมประการหนึ่งขององค์กรชุมชนคือ จะมีการขยายแนวคิด ขยายกิจกรรม สร้างเครือข่ายอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะ เป็นขยายเครือข่ายตามพื้นที่ หรือขยายตามลักษณะกิจกรรมคือสร้างเครือข่ายกับกลุ่มอื่นที่ทำกิจกรรมแบบเดียวกันหรือทำกิจกรรมเสริมกัน นอกจากนี้ความสัมพันธ์เครือข่ายยังเป็นแบบองค์กรพันธมิตรที่หมุนกัน

กล่าวโดยสรุปการพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชน หมายถึง การขยายแนวคิด ขยายกิจกรรม สร้างเครือข่ายอยู่ตลอดเวลา ซึ่งพิจารณาได้ทั้งในด้านปริมาณ และคุณภาพในแง่ปริมาณนั้นอาจพิจารณาจากการขยายเครือข่ายตามพื้นที่ที่มีเครือข่ายกว้างขวางเพียงใด ส่วนในแง่คุณภาพนั้นอาจพิจารณาจากความหลากหลายของสมาชิกในเครือข่าย การขยายตามลักษณะของกิจกรรมในการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มอื่นที่ทำกิจกรรมแบบเดียวกันหรือทำกิจกรรมเสริมกัน รวมถึงความสัมพันธ์ระดับองค์กรพันธมิตรที่ช่วยเหลือกันได้นั้นหมายถึงมีการพัฒนาความสัมพันธ์และการบริหารจัดการเครือข่ายให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ทำให้เครือข่ายขยายออกไปได้

โดยสรุปการสร้างและการพัฒนาเครือข่าย เริ่มจากการตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย รวมตัวเป็นเครือข่ายเมื่อมีความต้องการเหมือนกัน การสร้างพันธกรณีร่วมกัน พัฒนาความสัมพันธ์ ของเครือข่ายจนแน่นแฟ้น อันจะนำไปสู่การขยายตัว ขยายกิจกรรมหรือการขยายกลุ่ม และมีการจัดตั้งองค์กรใหม่ร่วมกัน

ส่วนการพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชน เป็นการขยายแนวคิด ขยายกิจกรรม สร้างเครือข่าย ซึ่งพิจารณาจากการขยายเครือข่ายตามพื้นที่ ความหลากหลายของสมาชิกในเครือข่าย การขยายตามลักษณะของกิจกรรมในเครือข่าย การพัฒนาความสัมพันธ์และการบริหารจัดการเครือข่าย

2.6 ความสำเร็จและความเข้มแข็งของเครือข่าย

1. การบริหารจัดการเครือข่าย

นฤมล นิราทร (2543:55-59) การบริหารเครือข่ายต้องเข้าใจในเรื่องหลักในการบริหาร โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องการประสานงาน และหลักการทำงานเป็นเครือข่าย การทำงานเครือข่ายให้ได้ผลดีจำเป็นต้องมีองค์กรประสานงาน เรียกว่าเป็นแม่ข่าย ซึ่งต้องเข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ และคุณสมบัติขององค์กรที่ทำหน้าที่ในการประสานงาน และองค์กรที่เป็นสมาชิก

องค์กรประสานงานมีบทบาทในด้านการแจกจ่ายข้อมูลข่าวสารอย่างสม่ำเสมอ ต่อสมาชิก คอยสรรหากลุ่มสนใจ ประสานงานกับหน่วยงานภายนอก สนับสนุนให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กรสมาชิก จัดหาทุน และจัดกิจกรรมสำหรับสมาชิก

ส่วนองค์กรเครือข่ายมีหน้าที่ร่วมปรึกษาหารือ และมีกิจกรรมร่วมกับเครือข่าย สนับสนุนให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กรสมาชิกเครือข่าย พร้อมทั้งจะเสียสละบางประการเพื่อส่วนรวม ดังนั้นองค์กรเครือข่ายจึงต้องตระหนักในเรื่องความชัดเจนของเป้าหมายเครือข่าย ต้องมีเวลาในการทำงานเครือข่าย ซึ่งจะเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ และแสวงหาความรู้เพิ่มเติมตลอดเวลา

การประสานที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องมีการสื่อสารระบบเปิด บรรยากาศการทำงานเป็นแบบสมานฉันท์ ทำงานสอดคล้องกัน เป็นไปตามเป้าหมายและกำหนดเวลา

ส่วนขนิษฐา กาญจนรังษิณนท์ (2547: 3) กล่าวว่าการบริหารงานที่จะทำให้เครือข่ายมีความเติบโตและยั่งยืน ต้องให้ความสำคัญในเรื่องของการจัดการให้เกิดการแลกเปลี่ยน เกิดการติดต่อสื่อสาร และเกิดความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายและสมาชิก ดังนี้

1. การจัดการให้มีการแลกเปลี่ยนระหว่างสมาชิกด้วยกัน โดยให้ความสำคัญต่อวิธีการแลกเปลี่ยน วัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยน ผู้ได้ประโยชน์ คุณค่าของประโยชน์ที่ได้สำหรับสมาชิก
2. การจัดการให้มีการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิก เรื่องที่ควรจะมีการติดต่อสื่อสาร ประเภทของสื่อในการสื่อสาร ความหมายของการสื่อสารต่อสมาชิก และความถี่ในการติดต่อสื่อสาร
3. การจัดการให้มีความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิก ด้วยรูปแบบที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ มีรูปแบบหรือไร้รูปแบบ เอื้ออาทรหรือทำตามหน้าที่ ผูกพันเป็นเจ้าของร่วม หรือเป็นเพียงผู้ถือหุ้นและรับกำไร ขอบเขตความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก ตัวแทนหรือสมาชิกกลุ่ม

นอกจากนี้กาญจนา แก้วเทพ (อ้างถึงใน อนันต์ ลัคหนทัย .2549 : 115) ได้เสนอกลยุทธ์เกี่ยวกับการจัดการและพัฒนาเครือข่ายว่าควรคำนึงถึงขนาดของเครือข่ายที่กำลังเหมาะสม การแบ่งขอบเขตความรับผิดชอบ และความจำเป็นที่ต้องทำกลุ่มย่อยให้เข้มแข็ง

2. ปัจจัยความสำเร็จของการดำเนินงานเครือข่าย

นายแพทย์ ธนา ประมุขกุล (2544) กล่าวว่า ความสำเร็จของเครือข่ายจะต้องประกอบด้วยปัจจัยเหล่านี้

1. ความเข้าใจ หมายถึงความเข้าใจที่ตรงกันระหว่างสมาชิกเครือข่าย ต่อวัตถุประสงค์ของเครือข่าย บทบาทของสมาชิก และกิจกรรมที่ทำ

2. ความเป็นประชาธิปไตย สมาชิกทุกคนในเครือข่ายมีอิสระทางความคิดสิ่งที่ตามมา ก็คือ ความหลากหลายของความคิดที่แสดงออกมา ดังนั้น จุดเริ่มต้นที่จะทำให้ความแตกต่างเหล่านี้อยู่ด้วยกันได้อย่างราบรื่น คือ การให้เกิดริติ ยอมรับความคิดเห็นของกันและกัน เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่เป็นผลจากการหลอมรวมของทุกความคิดมาเป็นทางเลือกที่เหมาะสมที่สุด บนพื้นฐานการยอมรับของสมาชิกโดยรวม

3. ความจริงใจ การทำงานในเครือข่าย เน้นการประสานงานในแนวราบ ดังนั้น ผู้ที่เป็นสมาชิกจึงต้องเข้ามาด้วยความสมัครใจและมีความจริงใจในการทำงานร่วมกัน โดยเห็นประโยชน์ร่วมตามที่เครือข่ายกำหนดวัตถุประสงค์ไว้

4. การจัดการ ความยืดหยุ่นในการจัดการให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นสิ่งที่สำคัญในการจัดการเครือข่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานการณ์ที่เครือข่ายต้องติดต่อประสานงานกับกลุ่มองค์กรภายนอกอื่นๆ ที่อยู่นอกเหนือจากการจัดการของเครือข่าย

5. การสื่อสาร การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพในเครือข่ายจะต้องมีลักษณะหลากหลายช่องทาง เชื่อมโยงระหว่างสมาชิกกันเองได้โดยอิสระ เพื่อเปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันให้มากที่สุด

นอกจากนี้ นฤมล นิราทร (2543 : 59-65) ยังกล่าวถึงสิ่งสำคัญต่อความสำเร็จในการทำงานเครือข่ายไว้ดังนี้

1. การมีพันธะสัญญาที่หนักแน่นระหว่างกัน หมายถึงการมีอุดมการณ์ และความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่น มีมิตรภาพที่ใกล้ชิด มีสายสัมพันธ์ระหว่างกัน การผ่านกระบวนการทำงานความสำเร็จและความล้มเหลวร่วมกัน

2. การพัฒนาอยู่ตลอดเวลา เครือข่ายจะมีประโยชน์อย่างเต็มศักยภาพ ก็ต่อเมื่อแต่ละองค์กรที่มาร่วมเป็นเครือข่ายมีการปรับปรุงพัฒนาอยู่ตลอดเวลา

3. การรักษาพันธกรณีระยะยาว องค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งคือการติดต่อสื่อสาร เป็นเครื่องมือหนึ่งในการรักษาความสัมพันธ์ รวมถึงการมีประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันมา ซึ่งหมายถึง “ผลงาน” “มิตรภาพ” และ “การร่วมทุกข์ร่วมสุขระหว่างกัน”

4. การเสริมพลังการทำงาน หมายถึง การสนับสนุนในองค์กรเครือข่ายได้ มีโอกาสแสดงความสามารถ ร่วมคิด ร่วมแก้ปัญหา จัดการหาทุน จัดกิจกรรมเสริมสร้างความสัมพันธ์

5. การมีค่านิยมร่วมกัน ในการให้ความสำคัญต่อคุณภาพของงาน ความยืดหยุ่น การเปิดเผยจริงใจ การให้ความสำคัญต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การทำงานร่วมกันแบบเป็นหมู่คณะ และมีเป้าหมายร่วมกัน

6. ภาวะผู้นำ หมายถึงการสร้างวิสัยทัศน์ในเชิงกลยุทธ์ การชักจูงให้ผู้อื่นเห็นความสำคัญต่อสิ่งที่จะต้องกระทำร่วมกัน การจัดหาทรัพยากรที่จำเป็นต่อการทำงาน เสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่าย เป็นคนซื่อสัตย์ สุจริต ขยัน เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

3. ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของเครือข่ายองค์กรชุมชน

การทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องถึงปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่ายองค์กรชุมชน ได้รวบรวมจากงานของปาริชาติ วัลย์เสถียรและคณะ (2543) งานของสถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น (2540) และงานของสมพันธ์ เตชะอธิกและคณะ (2540) มานำเสนอในตารางที่ 2.2 ดังนี้

ตารางที่ 2.2 การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย

ประเด็นที่ศึกษา	ปัจจัยที่มีผล	ผู้ศึกษา
1. กลยุทธ์เกี่ยวกับการจัดการและพัฒนาเครือข่าย	- ขนาดกำลังที่เหมาะสม - การแบ่งเขตความรับผิดชอบ - ความจำเป็นที่ต้องทำกลุ่มย่อยให้เข้มแข็ง	สถาบันวิจัยและพัฒนา ม.ขอนแก่น (2540)
2. การพิจารณาความเข้มแข็งของเครือข่ายชาวบ้าน	- เครือข่ายภายในชุมชน จากการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ผลของกิจกรรม ความเข้มแข็งขององค์กรผู้นำชาวบ้าน - เครือข่ายภายนอกชุมชน พิจารณาจากการเชื่อมโยงของท้องถิ่นกับกระบวนการเรียนรู้จากคนภายนอกชุมชน	สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2540)
3. การจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบความสำเร็จ	- มีการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ - มีการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ประสานเชื่อมโยง	ปาน กิมปี (2540)
4. ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของเครือข่ายการเรียนรู้	4.1 ปัจจัยภายนอก ได้แก่ - เผยแพร่ความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนา - ให้ความสำคัญและความต่อเนื่องของรัฐ ต่อนโยบายการพัฒนาแบบพึ่งตนเองของชุมชนความร่วมมือ - สนับสนุนจากองค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้อง	ปาน กิมปี (2540)

ตารางที่ 2.2 (ต่อ)

ประเด็นที่ศึกษา	ปัจจัยที่มีผล	ผู้ศึกษา
4. ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของเครือข่ายการเรียนรู้	4.2 ปัจจัยภายใน ได้แก่ <ul style="list-style-type: none"> - ความตระหนักในปัญหาชุมชน - มีผู้นำที่สามารถสร้างการเรียนรู้ของกลุ่ม - จัดกิจกรรมการศึกษาที่เหมาะสมกับการแก้ปัญหาของชุมชน - ความสามารถในการประสานเชื่อมโยงกับองค์กรเครือข่าย 	ปาน กิมปี (2540)
5. จุดอ่อนของการรวมเป็นเครือข่าย	<ul style="list-style-type: none"> - ขาดเป้าหมายหรือความเข้าใจในการรวมตัวเพื่อนำไปสู่การช่วยเหลือเกื้อกูลก่อให้เกิดปัญหาในการทำงาน - ผู้นำที่หวังแต่ผลตอบแทนจากการบริหาร - ขนาดของเครือข่ายขยายแบบก้าวกระโดด 	จากบทความเรื่อง เครือข่าย ; จุดหักแห่งการรวมตัว (อ้างถึงในปาริชาติ วัลย์เสถียร และคณะ 2543)
6. โอกาสในการขยายผลการพัฒนาเครือข่าย	<ul style="list-style-type: none"> - การประสานภูมิปัญญา - การเชื่อมโยงด้วยสำนักท้องถิ่น - การเชื่อมโยงกับพันธมิตรชนชั้นกลาง 	เอนก นาคะบุตร (อ้างถึงในปาริชาติ วัลย์เสถียร และคณะ 2543)
7. สิ่งสำคัญต่อความสำเร็จในการทำงานเครือข่าย	<ul style="list-style-type: none"> - การมีพันธะสัญญาที่หนักแน่นระหว่างกัน - การพัฒนาอยู่ตลอดเวลา - การรักษาระยะระยะยาว - การเสริมพลังการทำงาน - การมีค่านิยม - ภาวะผู้นำ 	Scheving ; Eberhercd E. (อ้างถึงในปาริชาติ วัลย์เสถียร และคณะ 2543)
8. การจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในด้านการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - การขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนไปสู่อีกชุมชน - การขยายเนื้อหาการเรียนรู้ - การขยายกิจกรรมจากเริ่มต้นไปสู่กิจกรรมเพื่อการแก้ปัญหาใหม่ - การขยายการเรียนรู้จากกลุ่มชาวบ้านไปสู่การจัดการเรียนรู้เฉพาะกลุ่ม 	วิจิต นันทสุวรรณ (อ้างถึงในปาริชาติ วัลย์เสถียร และคณะ 2543)
9. การพัฒนาองค์กรชาวบ้านในระดับหมู่บ้านและเครือข่ายในท้องถิ่นให้เข้มแข็ง	<ul style="list-style-type: none"> - การพัฒนาองค์กรเศรษฐกิจชุมชน - องค์กรมีการจัดรูปองค์กรที่ชัดเจน - ผู้นำสามารถวิเคราะห์ปัญหาและวางแผน - องค์กรมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชุมชน - ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทั้งทางสังคม/เศรษฐกิจและการเมือง 	สมพันธ์ เตชะอธิก (2540)

ตารางที่ 2.2 (ต่อ)

ประเด็นที่ศึกษา	ปัจจัยที่มีผล	ผู้ศึกษา
10. กระบวนการ เทคนิค วิธีการสร้างเครือข่าย	<ul style="list-style-type: none"> - มีการส่งเสริมอย่างเป็นทางการ - กระตุ้นให้เกิดความสนใจและเห็นความจำเป็น - เสริมความเข้มแข็งโดยการบริหารจัดการ การประสานงาน การติดต่อสื่อสารของ แกนประสานและแม่ข่าย 	ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543)
11. ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนา ความเข้มแข็งของเครือข่าย	<ul style="list-style-type: none"> - องค์กรประกอบสมาชิกของเครือข่าย - ความสามารถ “แกนนำ” หรือ “แม่ข่าย” ทั้งในด้านการบริหารจัดการและ ความสามารถในการติดต่อสื่อสาร - ปัจจัยแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับเครือข่าย ได้แก่ กระบวนการส่งเสริมของ หน่วยงานสนับสนุน รวมถึงปัจจัย แวดล้อมทางด้านการเมือง สังคม วัฒนธรรมในท้องถิ่น 	ปาริชาติ วลัยเสถียร และ คณะ (2543)

ที่มา : ปรับปรุงเพิ่มเติมจากการรวบรวมของเอกกมล อ่อนศรี วิทยานิพนธ์ โครงการบัณฑิตศึกษา เทคโนโลยีการบริหาร. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.2544

โดยสรุปความสำเร็จและความเข้มแข็งของเครือข่าย ประกอบไปด้วย การบริหารจัดการ เครือข่าย ซึ่งการทำงานเครือข่ายให้ได้ผลดีจำเป็นต้องมีองค์กรประสานงาน เรียกว่าเป็นแม่ข่าย ที่ต้องเข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ และคุณสมบัติขององค์กรที่ทำหน้าที่ในการประสานงาน และองค์กรที่เป็นสมาชิก และต้องให้ความสำคัญในเรื่องของการจัดการให้เกิดการแลกเปลี่ยน เกิดการติดต่อสื่อสาร และเกิดความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่าย

ปัจจัยที่ทำให้การดำเนินงานเครือข่ายประสบความสำเร็จ ก็คือ สมาชิกต้องมีความเข้าใจ ในวัตถุประสงค์ บทบาท กิจกรรมที่ทำ ต้องมีความเป็นประชาธิปไตย สมาชิกจึงต้องเข้ามาด้วยความสมัครใจและมีความจริงใจในการทำงานร่วมกัน การจัดการต้องมีความยืดหยุ่นเข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป การสื่อสารในเครือข่ายจะต้องมีลักษณะหลากหลายช่องทาง เชื่อมโยงระหว่างสมาชิกกันเองได้โดยอิสระ

แนวความคิดในการวิเคราะห์เครือข่าย

แนวความคิดการวิเคราะห์เครือข่ายของ Knoke (1982:10) อ้างใน เอกกมล อ่อนศรี .2544:10) การวิเคราะห์จะเน้นไปที่องค์กรที่มีความสัมพันธ์แบบเครือข่าย ข้อมูลสำคัญสำหรับการวิเคราะห์คือข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ (Relational Data) ได้แก่ การติดต่อ (Contracts) การผูกเกี่ยว (Ties) ความสัมพันธ์ (Connection) และความผูกพันและการพบปะระหว่างกลุ่ม (Group attachments and meeting)

ในงานเขียนของปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543:306) กล่าวถึงประเด็นคำถามหลักในการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมว่าควรพิจารณาถึง

1. ใครเชื่อมโยงกับใคร
2. อะไรคือเนื้อหาที่ทำให้เกิดการเชื่อมโยง
3. แบบแผน (Pattern) ของความเชื่อมโยงเป็นอย่างไร
4. ความสัมพันธ์ระหว่างแบบแผนกับพฤติกรรมของสมาชิก
5. ความสัมพันธ์ระหว่างแบบแผนกับปัจจัยทางสังคมอื่นๆ

ศุภิต วงศ์อนุตรโรจน์ (2544:17) กล่าวว่าแนวความคิดการวิเคราะห์เครือข่ายพัฒนามาจากการทำความเข้าใจโครงสร้างทางสังคม โดยการวิเคราะห์เครือข่ายจะเปรียบสังคมเป็นโครงข่ายหรือใยแมงมุม เพื่อที่จะเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมที่ก่อให้เกิดการแสดงออกทางสังคมแต่ละคน จุดที่เส้นใยของเครือข่ายมาพบกัน บุคคลหนึ่งย่อมมีความสัมพันธ์กับคนอื่นอีกจำนวนมาก ในหลายลักษณะหลายสถานการณ์ การวิเคราะห์เครือข่ายจะให้ความสนใจกับรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล องค์กร รัฐ และพยายามที่จะอธิบายเครือข่ายของความสัมพันธ์เหล่านั้น โดยค้นหาจุดที่มีความโดดเด่นของเครือข่าย สืบหาการไหลเวียนของข่าวสาร รวมถึงการส่งผ่านทรัพยากรอื่นๆ และดูผลกระทบจากเครือข่ายและรูปแบบความสัมพันธ์ที่มีต่อบุคคลและองค์กร

สำหรับกรอบในการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม ในงานวิจัยของศุภิต วงศ์อนุตรโรจน์ (2544:19-23) ได้รวบรวมแนวคิดของนักวิชาการหลายท่านไว้อย่างน่าสนใจ กล่าวคือมีกรอบการวิเคราะห์เครือข่ายเชิงอาณาเขต และกรอบการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ภายในเครือข่าย ซึ่งมีสาระโดยสรุปดังนี้

1. กรอบการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมในเชิงอาณาเขต เป็นการพิจารณาแบบแผนการปฏิสัมพันธ์ โดยความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลจะเกิดขึ้นจากการกระทำ 2 ลักษณะคือ 1) การติดต่อสื่อสาร เกี่ยวเนื่องกับการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างปัจเจก การก่อตัวบรรทัดฐานทางสังคม และการเห็นพ้องต้องกัน 2) สื่อกลางการกระทำ หรือเจตนาของการกระทำ เกี่ยวเนื่องกับการ

แลกเปลี่ยนวัตถุดิบของการส่งเสริมตอบแทนระหว่างผู้คน แนวคิดการวิเคราะห์เครือข่ายเชิงอาณาเขตนี้ นำไปสู่เรื่องของ “เครือข่ายรวม” ของสังคมอันเปรียบได้กับร่างแหหรือตาข่ายที่ขยายออกไปเกินกว่าอาณาเขตของชุมชนหรือองค์กรใดๆ นอกจากนี้ยังมี “เครือข่ายเฉพาะส่วน” ซึ่งสามารถกำหนดได้โดยเนื้อหาหรือลักษณะความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้อง โดยมีหลักในการดำเนินการ 2 แบบ คือ 1) การเลือกบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นหลักยึด เพื่อถอดดูเครือข่ายของความสัมพันธ์ทางสังคมประเภทต่างๆ ที่ล้อมรอบบุคคลนั้น เรียกว่า “เครือข่ายของบุคคลเป็นศูนย์กลาง” และ 2) พิจารณาความสัมพันธ์ในเครือข่ายทั้งหมด แต่ดูในแง่ใดแง่หนึ่งของการกระทำทางสังคม เช่น การเมือง ความผูกพันทางเครือญาติ และความสัมพันธ์ในการทำงาน เป็นต้น เครือข่ายบุคคลเป็นศูนย์กลางใช้ได้กับประชากรที่มีขนาดใหญ่ หรือในกรณีที่กำหนดขอบเขตประชากรได้ยาก ส่วนการพิจารณาเครือข่ายทั้งหมด ตั้งอยู่บนเกณฑ์เรื่องขอบเขตของกลุ่มประชากร เช่น องค์กรที่เป็นทางการ สมาคม กลุ่มเครือญาติ เป็นต้น

2. กรอบการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ภายในเครือข่าย เครือข่ายระหว่างบุคคล สามารถวิเคราะห์ผ่านมโนทัศน์ บางประการที่อธิบายถึงคุณภาพของความสัมพันธ์ที่ห้อมล้อม ได้แก่ 1) การตอบแทนกัน พิจารณาในรูปทิศทางการให้และการรับ หรือความมากน้อยของการแลกเปลี่ยนระหว่างกัน 2) ความยั่งยืน ชีววัดถึงความต่อเนื่องที่ดำรงความสัมพันธ์เอาไว้ 3) ความหนาแน่น สะท้อนความแข็งแรงของพันธะ หรือความหลากหลายของความสัมพันธ์ซึ่งมีแนวโน้มที่เป็นเครือข่ายที่หนาแน่นด้วยมีฐานความสัมพันธ์ที่กว้าง สำหรับเกณฑ์ที่ใช้อธิบายลักษณะของความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายทางสังคมของบุคคลมีดังนี้ คือ 1) ความหลากหลายของความสัมพันธ์ เครือข่ายของบุคคลหนึ่งประกอบไปด้วยบุคคลต่างๆที่เกี่ยวข้องกันหลายลักษณะความสัมพันธ์ แต่ละบุคคลมีบทบาทหลายๆอย่าง 2) ความสัมพันธ์บนพื้นฐานการแลกเปลี่ยน ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนของสิ่งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุระหว่างบุคคลที่มีความสัมพันธ์กัน 3) ลักษณะของความสัมพันธ์ เช่น การร่วมมือกัน หรือการแข่งขันระหว่างกัน เป็นความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมหรือไม่เท่าเทียมก็ได้ 4) ความถี่และระยะของความสัมพันธ์ นำไปสู่คุณภาพของความสัมพันธ์ในลักษณะของการเกิดความสัมพันธ์เชิงซ้อน นอกจากนี้สิ่งที่จะต้องคำนึงถึงและวิเคราะห์ไปด้วยคือ ลักษณะโครงสร้างของเครือข่าย ซึ่งได้แก่

ขนาดของเครือข่าย

ระดับความหนาแน่นของเครือข่ายทางสังคม

ระดับความเกี่ยวพัน

ตำแหน่งของบุคคลในเครือข่าย

กลุ่มของความสัมพันธ์ของบุคคลในเครือข่าย

นอกจากนี้ นายแพทย์ ธนา ประมุขกุล (2547:6) ได้อธิบายถึงลักษณะบ่งชี้ซึ่งคุณภาพความเข้มแข็งของเครือข่าย นำมาเป็นการรอบในการวิเคราะห์ความเข้มแข็งของเครือข่ายได้ คือ

1. สัมพันธภาพ ปัจจัยด้านสัมพันธภาพมีความสำคัญต่อการนำไปสู่ความสำเร็จของการเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง ถ้าหากสมาชิกมีความเข้าใจและจริงจังในการเข้าร่วมเครือข่ายแล้ว สิ่งที่จะได้ตามมาคือ ความเชื่อมั่น วางใจในเครือข่ายซึ่งจะเป็นพื้นฐานของสัมพันธภาพที่ดีในหมู่สมาชิก แม้สมาชิกที่อยู่ห่างไกลกันตามสภาพทางภูมิศาสตร์ และการสื่อสารยังไม่สมบูรณ์พร้อม ก็ยังคงสามารถสร้างสัมพันธภาพที่ดีได้ในลักษณะของความกลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และมีความอดูมอด้วย ยึดหยุ่น ในความสัมพันธ์ของสมาชิกที่เป็นไปตามธรรมชาติของกลุ่มที่มีความเข้าใจและความจริงใจเป็นพื้นฐาน

2. ความชัดเจนของเป้าหมาย การมีเป้าหมายที่ต้องการบรรลุที่ชัดเจนของเครือข่ายสะท้อนให้เห็นความเป็นเอกภาพทางความคิดเห็นในขณะที่สมาชิกในเครือข่ายเข้าใจตรงกัน

3. กระบวนการเสนอความคิดเห็นและตัดสินใจ เครือข่ายต้องมีความเป็นประชาธิปไตยในการเสนอความคิดเห็นและตัดสินใจ ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกันของหมู่สมาชิก ที่จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการระดมสรรพกำลัง เมื่อเครือข่ายมีความต้องการ

4. ลักษณะกิจกรรมและความต่อเนื่อง จัดกิจกรรมด้วยเครือข่ายเองเป็นหลัก โดยไม่ต้องรอว่าจะมีผู้มาจัดการให้ ฟังฟังตนเอง นอกจากนี้ความสม่ำเสมอต่อเนื่องของกิจกรรมเป็นสิ่งที่ช่วยบอกถึงความเข้มแข็งของเครือข่ายด้วยเช่นกัน

5. แหล่งของทรัพยากร/ศักยภาพ การที่เครือข่ายสามารถแสวงหา และดึงทรัพยากร/ศักยภาพที่มีอยู่ภายใต้เครือข่ายมาใช้ได้มากเพียงไร ความเข้มแข็งของเครือข่ายก็เพิ่มมากขึ้นเท่านั้น เพราะการกระทำเช่นนี้นอกจากแสดงถึงการพึ่งพาตนเองได้แล้วจะยังเป็นการเพิ่มคุณค่าให้กับสิ่งที่สมาชิกเป็น และที่เครือข่ายมีอยู่ อย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม ควรเข้าใจตรงกันว่า การแสวงหาศักยภาพ / ทรัพยากรจากภายในนี้ มิได้หมายความว่า เครือข่ายจะปฏิเสธการสนับสนุนจากภายนอกโดยสิ้นเชิง เพียงแต่ให้สมาชิกทุกคนตระหนักว่า เครือข่ายต้องมุ่งพึ่งพาตนเอง ก่อนนี้ถึงการช่วยเหลือจากภายนอก

6. การเรียนรู้ และนวัตกรรม จำนวนและคุณภาพของสมาชิกประกอบกับความหลากหลายที่มารวมกันของสมาชิกก่อให้เกิดการเรียนรู้ใหม่สามารถนำไปสู่การพัฒนา จนเกิดการสร้างสรรค์นวัตกรรมตามมา คุณภาพใหม่ที่เกิดขึ้นนี้ จึงอาจเป็นสิ่งที่เหล่าสมาชิกเกิดเป็นการเรียนรู้ขึ้นในตนเอง อันเป็นผลจากการมีปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มหรืออาจเป็นผลปรากฏรูปธรรมในกิจกรรมที่มีพัฒนาการไปเรื่อยๆ จนกระทั่งถึง การเป็นนวัตกรรมต้นแบบให้กับผู้อื่นต่อไป



โดยสรุปการวิเคราะห์เครือข่าย จะเป็นการวิเคราะห์ ระบบของความสัมพันธ์แบบเครือข่าย ได้แก่ การติดต่อ การผูกเกี่ยว ความสัมพันธ์ และความผูกพันและการพบปะระหว่างกลุ่ม โดยในการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมจะพิจารณา ในประเด็น ว่าใครเชื่อมโยงกับใคร อะไรคือเนื้อหาที่ทำให้เกิดการเชื่อมโยง แบบแผน (Pattern) ของความเชื่อมโยงเป็นอย่างไร ความสัมพันธ์ระหว่างแบบแผนกับพฤติกรรมของสมาชิก และความสัมพันธ์ระหว่างแบบแผนกับปัจจัยทางสังคมอื่นๆ

ส่วนการวิเคราะห์ความเข้มแข็งของเครือข่าย มุ่งวิเคราะห์ด้านสัมพันธ์ภาพที่มีความสำคัญต่อการนำไปสู่ความสำเร็จของการเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง ได้แก่ การมีเป้าหมายที่ต้องการบรรลุที่ชัดเจนของเครือข่าย การมีความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกันของหมู่สมาชิก การทำกิจกรรมและความต่อเนื่อง และการมุ่งพึ่งพาตนเองของสมาชิกในเครือข่าย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการทบทวนงานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ งานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวกับลักษณะความสัมพันธ์ในเครือข่าย และการพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชน

1. ลักษณะความสัมพันธ์ในเครือข่าย

การสร้างเครือข่ายของกลุ่มองค์กรในชุมชนนั้นการศึกษาของ สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2537:78) ได้ชี้ให้เห็นว่าเครือข่ายขององค์กรชุมชนนั้น อาจแบ่งได้ 2 ประเภท คือ 1) เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติซึ่งอาจเกิดขึ้น โดยการเป็นเครือญาติ ด้านความเชื่อที่เหมือนกัน และด้านปัจจัยทางเศรษฐกิจ เช่นมีการแลกเปลี่ยนสิ่งของกันบ่อยๆ 2) เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยการจัดตั้ง ซึ่งอาจเกิดจากแรงผลักดันภายนอกหรือจากเครือข่ายตามธรรมชาติที่มีความพร้อม

ความสัมพันธ์ของระบบเครือญาติและระบบอุปถัมภ์เป็นลักษณะความสัมพันธ์เด่นชัดในสังคมไทย ในระบบเครือญาตินั้นเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นมาจากความจำเป็นด้านต่างๆ เช่น การใช้แรงงานมาเพาะปลูกบางขั้นตอน (Popkin อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ.2527:108) ผลผลิตที่ไม่แน่นอนต้องพึ่งธรรมชาติ ในแง่ระบบเครือญาติจะมีส่วนช่วยเหลือ และเป็นหลักประกันในชีวิต ลักษณะของการตอบแทนกัน (Reciprocal) (Meillasoux อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ.2527:109) แต่การช่วยเหลือ ในหมู่ญาตินั้นจะเพียงการแก้ไขเฉพาะหน้า และเป็นลักษณะสังคมสงเคราะห์ (Mutual aid อ้างในกาญจนา แก้วเทพ.2527:110-111) รูปแบบความสามัคคีที่มีอยู่จึงไม่เพียงพอที่จะแสดงออกทางการเมือง (Scott aid อ้างในกาญจนา แก้วเทพ.2527:111) แต่กระนั้นก็ได้เป็นจริงทุก

โอกาส ในบางกรณีก็เป็นไปได้ที่หมู่เครือญาติจะใช้เป็นฐานและแปรเปลี่ยนไปเป็นปฏิบัติการทางการเมือง (Moore อ้างในกาญจนา แก้วเทพ.2527:112)

ในขณะที่ Putnam (อ้างในผไท วงศ์อนุตรโรจน์.2544:30) มองว่าเครือข่ายของความร่วมมือ ระบบเครือญาติมีความสำคัญน้อย เนื่องจากเครือข่ายความร่วมมือเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคมในบริเวณกว้างมากกว่าที่จะเป็นเรื่องในระดับชุมชน ดังที่ Granovetter ชี้ว่าในชุมชนที่ยังรักษาความสามัคคีเป็นกลุ่มก้อน และมีการปฏิบัติร่วมกัน (Collective action) ไว้ได้นั้น ความสัมพันธ์แบบแน่นแฟ้น (Strong ties) เช่น เครือญาติ และเพื่อนสนิท จะมีความสำคัญน้อยกว่าความสัมพันธ์แบบหลวมๆ (Weak ties) เนื่องจากความสัมพันธ์แบบหลวมๆ นั้นจะเชื่อมโยงสมาชิกของกลุ่มต่างๆ เข้าด้วยกันมากกว่าความสัมพันธ์แบบแน่นแฟ้นที่มีแนวโน้มจะรวมศูนย์อยู่ที่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเฉพาะ

เช่นเดียวกัน เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2542:38-39) มีความเห็นว่า กลุ่ม องค์กร ในสังคมที่มีความสำคัญต่อการสร้างประชาสังคมที่เข้มแข็ง คือการรวมกลุ่มที่เกิดจากคนแปลกหน้าที่มิใช่เครือญาติกัน มิใช่องค์กรของบุคคลในครอบครัวเดียว หรือเพื่อนฝูงญาติสนิท สมาชิกรวมตัวกันอย่างสมัครใจ สามารถเข้าหรือออกจากกลุ่มได้อย่างเสรี และความสัมพันธ์ในกลุ่มต้องเป็นไปอย่างเท่าเทียม ไม่เป็นในลักษณะของผู้ใหญ่กับผู้น้อย หรือในความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์

2. การพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชน

ผไท วงศ์อนุตรโรจน์ (2544) ได้ศึกษากระบวนการสร้างและพัฒนาเครือข่ายทางสังคม :กรณีศึกษา บ้านหนองขาว อำเภอดำม่วง จังหวัดกาญจนบุรี พบว่าโครงสร้างและฐานเครือข่ายความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในชุมชน ประกอบด้วย ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ เพื่อนบ้านและพรรคพวก เพื่อนฝูง ความสัมพันธ์ที่ผ่านการประกอบอาชีพ ความสัมพันธ์ผ่านประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และวัฒนธรรม วัด โรงเรียน โครงสร้างและช่องทางการติดต่อสื่อสาร เป็นฐานรากที่สำคัญที่นำไปสู่ความร่วมมือในชุมชน และความสัมพันธ์ในลักษณะต่างๆนี้ได้พัฒนาไปสู่กลุ่มที่เป็นทางการมากขึ้น ในการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับภายนอก พบว่า เครือข่ายความสัมพันธ์ของบุคคล เป็นตัวกลางที่จะเชื่อมโยงให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล องค์กร หรือหน่วยงานภายนอกกับชุมชน ดังนั้น การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมของชุมชน สามารถแยกระดับความสัมพันธ์เป็น 3 ชั้น คือ ฐานความสัมพันธ์ของชุมชนชั้นกลุ่มต่างๆ หรือพลเมืองที่ตื่นตัว (Active citizen) และชั้นตัวกลางหรือแกนนำ โดยปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อเครือข่ายทางสังคมของชุมชน คือฐานความสัมพันธ์ที่หลากหลาย สถานภาพของกลุ่มและบุคคล ผู้นำ ภูมิศาสตร์และทรัพยากร ศูนย์รวมใจ และสำนึกร่วมของคนในชุมชน โครงสร้างและช่องทางการติดต่อสื่อสาร ธรรมเนียมปฏิบัติ ผลประโยชน์ร่วมกับความเข้าใจของคนในชุมชน และกระแสแนวคิดในสังคม

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ ควรเปิดโอกาสให้กลุ่มต่างๆ ในชุมชนได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการท้องถิ่น การผลักดันให้หน่วยงานภายนอกที่ทำงานกับชุมชนมีการทำงานประสานเชื่อมโยงกัน การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างเครือข่ายการเรียนรู้ที่มีประสบการณ์ ในประเด็นที่สำคัญต่อชุมชน การสร้างและพัฒนาเครื่องมือ หรือการประยุกต์ใช้โครงสร้างหรือช่องทางในการติดต่อสื่อสาร ธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชน ให้เกื้อหนุนต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับบุคคล หน่วยงานภายนอก

เอกกมล อ่อนศรี (2544) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่ายองค์กรชุมชน ผลการศึกษาพบว่า องค์กรชุมชนมีแบบแผนของความร่วมมือแบบเครือข่ายเริ่มจากกลุ่มชุมชนที่มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน และพัฒนาเป็นความร่วมมือแบบเครือข่ายได้เมื่อมีวัตถุประสงค์การติดต่อที่ชัดเจนขึ้น เช่น ร่วมมือกันแก้ปัญหา ร่วมมือกันต่อรอง มีการจัดประชุมร่วมกัน โดยลักษณะของเครือข่ายที่เข้มแข็งนั้นจะต้องเป็นเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์ในหมู่สมาชิกเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสามารถตอบสนองต่อปัญหาได้ รวมทั้งได้รับการยอมรับจากองค์กรภายนอกด้วย การที่จะทำให้เครือข่ายเข้มแข็งขึ้นอยู่กับลักษณะของเครือข่าย ความสามารถของแม่ข่ายหรือแกนนำ ปัจจัยแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานเครือข่าย และการพัฒนาเครือข่าย ส่วนปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่ายนั้นเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับหลายส่วน เช่น ผู้นำเครือข่าย ระบบการจัดการภายในเครือข่าย กิจกรรมของเครือข่าย สัมพันธภาพของสมาชิกในเครือข่าย การกระจายข้อมูลข่าวสารภายในเครือข่าย รวมถึงเงินทุนที่นำมาใช้ในเครือข่าย การพัฒนาขีดความสามารถของเครือข่ายจำเป็นต้องปรับปรุงและพัฒนาในส่วนเหล่านี้ โดยเฉพาะการพัฒนาผู้นำเครือข่ายซึ่งในที่นี้รวมทั้งผู้ที่เป็นแม่ข่าย แกนนำ กรรมการบริหารเครือข่ายไปจนถึงผู้นำแต่ละกลุ่ม

นอกจากนี้ยังพบว่า การทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็งได้นั้น ไม่ควรจะหวังเพียงแต่ว่ามีเครือข่ายแล้วจะทำให้กลุ่มเข้มแข็ง เพราะกลุ่มจะเข้มแข็งได้ต่อเมื่อร่วมมือกับเครือข่ายที่มีความเข้มแข็ง ด้วยเหตุที่ว่าเครือข่ายที่เข้มแข็งนั้นจะสามารถตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกเครือข่าย อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มชุมชนได้

กวิน ชุตินา (2535:63-70) ได้ถ่ายทอดประสบการณ์จากบทเรียนการทำงานสร้างเสริมเครือข่ายชาวบ้านของ อพช. มีข้อสังเกตที่น่าสนใจสรุปเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

1. เครือข่ายที่มั่นคงกับเครือข่ายเฉพาะกิจ ความร่วมมือและการประสานงานกันในลักษณะเครือข่ายเกิดขึ้นมานานแล้วในสังคมมนุษย์แต่ไม่เคยเรียกว่า “เครือข่าย” เป็นเพียงรู้จักกันในระหว่างคนที่เข้าร่วม โดยมีการใช้ศัพท์ต่างๆ ขึ้นภายหลัง อาทิ พันธมิตร หรือแนวร่วม เครือข่ายสามารถเป็นได้ทั้งเครือข่ายที่มั่นคง เหนียวแน่น ยืนยาว มีกิจกรรมสม่ำเสมอและเป็นทั้งเครือข่ายที่

ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายหรือมีลักษณะเป็นกิจการมั่นคงถาวร โดยการร่วมและประสานงานจะเกิดขึ้นแบบ “เฉพาะกิจ” ที่ตกลงเห็นชอบร่วมกันเป็นครั้งคราวไป เกิดขึ้นและสลายตามสถานการณ์ซึ่งอาจจะไม่มีตัวผู้นำเลย หรือหากจะมีก็เป็นผู้นำที่เกิดจากการยอมรับเห็นชอบของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เป็น “ผู้แทน” มากกว่าผู้นำที่สามารถสั่งการได้โดยอำนาจ

2. เครือข่ายที่ผูกโยงกันด้วยความสัมพันธ์ทางสังคม ในดั้งเดิมนั้นเครือข่ายมักผูกโยงกันด้วยความสัมพันธ์ฉันเครือญาติหรือเพื่อนฝูง เพื่อนบ้าน มีลักษณะทางประเพณีศาสนา วัฒนธรรมสูง และมักแสดงออกในรูปวัฒนธรรม ประเพณี ซึ่งระยะหลังมักสูญสลายไปเพราะอิทธิพลของความทันสมัย ระบบตลาดและสถาบันใหม่ๆ เช่น สถาบันการเงิน

ตัวอย่างเครือข่ายความร่วมมือประสานงานลักษณะนี้ ได้แก่ เครือข่ายของชาวบ้านในเรื่องงานประเพณีที่เมื่อมีงานก็บอกต่อและมาร่วมงาน โดยไม่ต้องมีกระบวนการจัดที่เป็นระบบใดๆ ในภาคเหนือมีเครือข่ายชาวบ้านในการติดตามวัวควายที่หายไป เมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นก็กระจายข่าวไปยังชุมชนข้างเคียงและช่วยกันค้นหาเป็นเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพมากเพราะใช้เวลาไม่นานสามารถติดตามควายที่หายมาได้ หรือเครือข่ายช่วยทำมาหากินของชาวบ้านอีสาน ที่เมื่อไปทำงานนอกถิ่นฐานของตนเองแล้วประสบความสำเร็จคนเหล่านั้นจะมีความผูกพันเชื่อมโยงกับคนในถิ่นเดิมก็แนะนำให้มาทำงานเหมือนกัน เป็นต้น

3. เครือข่ายทางการหรือเครือข่ายที่ถูกสร้างขึ้น เครือข่ายเหล่านี้ จะถูกสร้างขึ้นมามากกว่าจะเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือเป็นการเร่งการเติบโต การขยายหรือความเข้มแข็งตามธรรมชาติออกไป เครือข่ายแบบนี้จะมีการรวมตัวกันหลวมๆ ไปจนถึงเครือข่ายเป็นสถาบันที่มีโครงสร้างแน่นอนตายตัวคล้ายระบบราชการ เช่น เครือข่ายที่เรียกชื่อเป็น สหภาพ สหพันธ์ สหบาล หรือสภา เครือข่ายเหล่านี้จำเป็นต้องมี ผู้นำ ที่จะเป็นตัวผูกความร่วมมือประสานระหว่างสมาชิกเข้าด้วยกัน

4. บทเรียนจากการทำงานเสริมสร้างเครือข่ายชาวบ้าน มีข้อสังเกตบางประการคือชาวบ้านยังมีความจำกัดในการทำให้เครือข่ายมีประสิทธิภาพ เนื่องจากทรัพยากรของชาวบ้านมีจำกัด ในด้านการรับรู้ เงินทุน เวลา และเทคโนโลยี จึงต้องอาศัยเงื้อมมือจากภายนอกเข้าไปเสริมระดับกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านให้มีข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับปัญหาของชาวบ้านมากขึ้น

เครือข่ายมักต้องมีผู้นำ โดดเด่น เข้มแข็ง อุทิศตัวเพื่อการทำงาน มีศักยภาพที่จะสามารถยื่นหยัดทำงานได้ต่อเนื่องท่ามกลางอุปสรรคปัญหา รวมถึงภัยอันตราย และที่สำคัญผู้นำมักจะต้องเป็น ปัญญาชน และมีฐานะทางเศรษฐกิจพอสมควร ถ้าผู้นำมีฐานะยากจนการทำงานในเครือข่ายอาจยิ่งทำให้ยิ่งยากจนลงได้ นอกจากเครือข่ายของชาวบ้าน สามารถเกิดขึ้นได้เองเมื่อมีปัญหาเดือดร้อนและจะสลายไปพร้อมกับปัญหา ทำให้ไม่สามารถเข้มแข็งได้ทันกับความต้องการของสถานการณ์

ข้อสังเกตเหล่านี้นับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจในการศึกษาลักษณะของเครือข่าย เพื่อให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้นจะพิจารณาพร้อมกับผลการศึกษาของกรมพัฒนาชุมชน ดังนี้

จากการศึกษาของกรมพัฒนาชุมชน และคณะศึกษาจากศูนย์ฝึกอบรมขั้นสูงด้านการเกษตรและการพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยฮัมโบลท์ แห่งกรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมัน ทำการศึกษาในหัวข้อ “ศักยภาพและข้อจำกัดขององค์กรและเครือข่ายชุมชน” (กรมการพัฒนาชุมชน.ม.ป.ป.:11-12) โดยการศึกษานี้ได้ประเมินถึงศักยภาพของ “เครือข่าย” ขององค์กรชุมชนที่เลือกศึกษากรณีจาก 2 กรณี คือ กรณีของกลุ่มออมทรัพย์บ้านม่วงหวาน-โคกเจริญ ต.จันทร์คูม อ.พลับพลาชัย จ.บุรีรัมย์ กับกลุ่มออมทรัพย์ ต.คลองเปี้ยะ อ.จะนะ จ.สงขลา ซึ่งเป็นการศึกษาจากกรณีตัวอย่างของความสำเร็จในการพัฒนาขององค์กรชุมชนภายใต้เงื่อนไขธรรมชาติ ทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่มีส่วนคล้ายคลึงหรือแตกต่างกัน โดยได้ข้อค้นพบที่น่าสนใจดังนี้

1. ทั้งสองกรณีมีจุดเริ่มต้นสร้างเครือข่ายคล้ายคลึงกัน คือ มีองค์ภายนอกเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดตั้ง ในลักษณะของการเริ่มที่ตัวผู้นำก่อนจนพัฒนาเป็นเครือข่ายสถาบันพัฒนาชนบทตั้งขึ้นเป็นชมรมพัฒนาชาวบุรีรัมย์ในปีพ.ศ. 2535 และสมาคมฟื้นฟูชนบทจังหวัดสงขลาในปีพ.ศ. 2536 (จดทะเบียนในรูปองค์กรทางกฎหมาย)

2. สถานะของชมรมพัฒนาชาวบุรีรัมย์ คือ การเป็นตัวประสานระหว่างผู้นำและองค์กรชุมชน ส่วนสมาคมฟื้นฟูชาวสงขลากำหนดบทบาทตนเองในฐานะผู้หนุนช่วยในการทำงานของตัวแทนกลุ่มองค์กรชุมชนต่างๆที่เป็นสมาชิก

3. ชมรมพัฒนาชาวบุรีรัมย์มีองค์กรสมาชิกจาก 13 อำเภอ ในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยการจัดการประชุมประจำเดือนเพื่อแลกเปลี่ยนผลการทำงาน ข้อมูลข่าวสารและหาช่องทางในการประสานช่วยเหลือซึ่งกันและกันรวมทั้งหาหรือในการจัดการแหล่งทรัพยากรภายนอกอย่างการสนับสนุนที่มาจากภาครัฐในการพัฒนาองค์กรสมาชิก

ส่วนสมาคมฟื้นฟูชนบทจังหวัดสงขลา เป็นหน่วยงานประสานของ 18 กลุ่มเครือข่ายองค์กรชุมชนซึ่งมีกิจกรรมอยู่ในระดับอำเภอและระดับตำบล ให้ทำการพัฒนาด้วยวัตถุประสงค์ที่คล้ายกันเป็นเป้าหมายหลัก

4. จุดเน้นของชมรมพัฒนาชาวบุรีรัมย์ คือการแลกเปลี่ยนและการสนับสนุนซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในการทำกิจกรรมเสริมรายได้ของชุมชนในรูปการทำเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาแหล่งน้ำ และการทำการเกษตรแบบผสมผสาน ส่วนสมาคมฟื้นฟูชนบทจังหวัดสงขลาเน้นกระบวนการทำงานตามประเด็น และการให้ความสำคัญอิสระในการสร้างสรรค์กิจกรรมของกลุ่มทำงานในระดับสมาชิกเครือข่าย โดยให้ความสำคัญต่อการพัฒนากลุ่มออมทรัพย์ในพื้นที่ต่างๆ และมุ่งสร้างระบบสวัสดิการแบบครบวงจรให้แก่คนในชุมชนของตนเอง

นอกจากผลการศึกษาข้างต้นยังพบองค์ประกอบบางประการในการพัฒนาไปสู่ความสำเร็จของเครือข่ายองค์กรชุมชนดังต่อไปนี้

1. ประชาชนที่มีภูมิหลังคล้ายๆกันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่เอื้อต่อการสร้างเครือข่าย
 2. สิ่งแวดล้อมทางการเมืองที่เอื้อโอกาสให้เกิดความร่วมมือที่จะปฏิบัติการไปสู่ทิศทางของสังคมประชาธิปไตย
 3. กระบวนการสร้างเครือข่ายเริ่มต้นจากการเสาะแสวงหาผู้นำชุมชนที่มีบทบาทโดดเด่นโดยจัดให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างบุคคลเหล่านี้
 4. การอุทิศตัวและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนในกลุ่มแกนนำที่เข้าร่วมในการแลกเปลี่ยนนี้ถือเป็นจุดสำคัญที่นำไปสู่การพัฒนาเครือข่ายในระยะหลัง
 5. เมื่อจำนวนสมาชิกเครือข่ายเพิ่มขึ้นจะส่งผลให้มีความจำเป็นในการกระจายโครงสร้างการจัดระบบเครือข่ายไปสู่ระดับย่อยต่างๆ
 6. การสนับสนุนจากภายนอกทั้งการเงินและการจัดการเครือข่ายเป็นสิ่งจำเป็นต่อระยะเริ่มต้นจัดตั้งเครือข่ายที่ทำให้เครือข่ายสามารถพึ่งตนเองได้โดยเร็ว
 7. การทำให้เครือข่ายได้รับการยอมรับจากสังคมโดยการเชื่อมประสานโครงสร้างเครือข่ายในระดับแนวตั้งทุกระดับไม่ว่าจะเป็นระดับภูมิภาคและระดับชาติ
 8. สมาชิกจะต้องมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนร่วมกัน
 9. การจัดการทรัพยากรต้องมีการแบ่งปันระหว่างกันและกันในหมู่องค์กรสมาชิกผู้เกี่ยวข้องอย่างสม่ำเสมอ
 10. เครือข่ายต้องพัฒนากิจกรรมที่ตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของสมาชิก
 11. การดำเนินงานเครือข่ายควรมีอิสระ มีกระบวนการจัดการที่เป็นของตัวเอง มีการจัดความสัมพันธ์ในแนวตั้งระหว่างเครือข่ายกับสมาชิกระดับต่างๆในลักษณะไม่เป็นทางการมากนัก และคณะกรรมการเครือข่ายมีการจัดแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบกันชัดเจน และเครือข่ายต้องเป็นเวทีที่เปิดกว้างสำหรับผู้เข้าร่วมใหม่ๆ มีกระบวนการตัดสินใจที่เป็นประชาธิปไตยเพราะเครือข่ายอยู่ได้ด้วยแรงสนับสนุนของสมาชิก
- บทสรุปของการศึกษาศักยภาพและข้อจำกัดของเครือข่ายขององค์กรชุมชน ยังพบว่า ศักยภาพที่สำคัญของเครือข่าย คือ เครือข่ายเป็นเสมือนตัวประสานความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชนกับชุมชน และมีภารกิจในการตรวจสอบหรือเกื้อหนุนการทำงานของระดับนโยบายในฐานะที่เป็นตัวแทนความสนใจและความต้องการของประชาชนที่เป็นสมาชิก ส่งผลให้เครือข่ายเป็น ศักยภาพที่สำคัญของคนในท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชน